

KUR'ÂN'DA EKSİKLİK OLDUĞU İDDİALARI BAĞLAMINDA BAZI SURELERLE İLGİLİ RİVAYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut ve Nurayn Rivayetleri)

Adil YAVUZ*

A CRITIQUE OF THE NARRATIONS RELATED WITH SOME SURAHS IN THE CONTEXT OF THE CLAIMS OF THE OMISSION IN THE QUR'AN (AL-AHZAB, AL- MUAWWIZATAYN, AL-QUNUT, AL-NOORAYN NARRATIONS)

In the Sunnite Hadith Compilations, there are some reports about the Surahs of Ahzab, Muawwizatayn and Qunut. These reports claim that the Surah of Ahzab was in fact as lengthy as the Surah of al-Baqara, that the Muawwizatayn did not exist in the Copy of Ibn Mas'ud, that the two Qunuts existed as the Chapters of the Qur'an in the Copy of Ubay. Relying on such reports, it has been claimed that there occurred distortion on the Qur'an.

However, none of these reports include the words of the Prophet Muhammad (PBUH) who is the only authority in this issue. It is through the concensus of the Prophet's companions which came down to us by tawatur that something is part of the Qur'an or not. All of the reports on this issue are exclusively al-khabar al-wahid. The problem is not more than the misunderstanding of some companions stemming from the fact that the Prophet recited the Muawwizatayn to shield his grandsons against the evil of Satan and that the Qunuts were recited as prayer though they were not in fact chapters of the Qur'an. The claim voiced by some Shi'ites that there existed a Surah called "Noorayn" in the Qur'an was also rejected by the majority of the Shi'ites. As the text of a typical Shi'ite propaganda, this apocryphal Surah is not considered by Nöldeke and Schwally to be an authentic Qur'anic chapter, either.

GİRİŞ

İslam dininin temel bilgi ve düşünce kaynağının odak noktasında Kur'ân bulunmaktadır. Onun bu özelliği, Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi, sonraki asırlarda da devam etmiştir. Ancak Peygamberden sonraki halifeler döneminde başlayan siyasi, mezhebi ekolleşmeler açısından Kur'ân, aynı zamanda siyasi, mezhebi ve fıkhi iddiaların da ispatı için müracaat edilen temel referans olmuştur. İslam adına ortaya çıkan her ekol, görüşlerini benimsetebilmek ve kendine meşruiyet zemini oluşturmak için, iddialarını ayetlere dayandırmaya özen göstermişlerdir.

Bazı fırkalar, Kur'ân'da zahiren veya tevil yoluyla iddialarına destek olarak kul-

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. ayavuz@selcuk.edu.tr

lanabilecekleri türden ayetler bulamayınca, ya ona batinî anlamlar yüklenme veya onda eksiklik olduğunu iddia etmeye yönelmişlerdir. Kur'an'da eksiklik olduğu iddialarında ön plana çıkan grup, Şia olmuştur. Şia kaynaklarına baktığımızda konu ile ilgili oldukça ilginç rivayetlerle karşılaşmaktayız. Makalemizde üzerinde tafsilatlı olarak durmayacağımız, aslında oldukça fazla bir yekûn tutan şif rivayetlerinden bir kaçını, bir fikir vermesi açısından burada zikretmek istiyoruz. Onlar, Kur'an'ı toplama işini kendilerine hasrederek, "İnsanlardan yalancı olmayan hiçbir kimse, inzal olduğu gibi Kur'an'ın tamamını topladığını iddia edemez. Allah'ın indirdiği şekilde, onu toplayıp ezberleyenler sadece Ali b. Ebi Talib ve ondan sonra gelen imamlardır." demişlerdir.¹ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Nasr, Hz. Ali'nin kendisine verdiği Kur'an'daki Beyyine suresinde, Kureys'den yetmiş kişinin isimlerini gördüğünü nakletmiştir.² Salim b. Seleme'den nakledilen bir rivayette ise, Hz. Ali'nin derlediği ve insanların elindekinden farklı olan bir Kur'an'dan sözedilmektedir.³ Bazen bu iddialar, "Cebrail'in Hz. Muhammed'e indirdiği Kur'an 17.000 ayettir"⁴, şeklinde oldukça mübalağalı ölçülere ulaştırılabilmektedir. Aynı kaynağın aktardığı diğer bir haberde şöyle denilmektedir: "Fatıma Mushafı sizin Kur'an'ınızın üç katıdır, Allah'a yemin olsun ki, onda, sizin Kur'an'ınızdan tek bir harf bile yoktur."⁵ Verilen bilgiye göre, o, Peygamber'in vefatı üzerine Fatıma (r.a.)'ya gelen bir meleğin –bir rivayete göre de Cebrail'in- bildirdiği, haram ve helal ile ilgili ahkâmın olmadığı, gelecekle ilgili haberlerin bildirildiği bir mushaftır.⁶ Onların bu tür iddiaları, Şia dışında kabul görmemiş ve eleştirilmiştir.⁷ Görüldüğü gibi, Kur'an'da tahrif veya eksiklik olduğu konusunda Şia kaynaklarındaki tespitler, birkaç ayet veya birkaç sure boyutunun ötesinde, esas Kur'an'ın eldeki mushafın birkaç misli kadar olduğu gibi son derece aşırı iddialar

¹ Küleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub, *Usûlü'l-kâfi*, (thk. M. Cevad el-Fakîh, Yusuf el-Bekâî, Dâru'l-Advâ', Beyrut, 1992), I, 286; Küleynî'nin bu tür rivayetleri ile ilgili olarak bkz., Muhammed Mâlullah, *eş-Şia ve tahrîfu'l-Kur'ân*; (byy, 1409), 63-64.

² Küleynî, age., II, 602.

³ Küleynî, age., II, 604. Benzer bir rivayet için bkz., age., II, 592.

⁴ Küleynî, age., II, 605; Mâlullah, age., 63. Muasır şii alim en-Necefi, bu şekilde ayet sayılarındaki ihtilafı da, tahrifin olmadığını delilleri arasında saymaktadır. Bkz. en-Necefi, Şihabüddîn el-Mar'aşî, *el-Kavlü'l-fâsil fî'r-raddi alâ müdde'it-tahrîf*, thk., M. Rıza Cedîdî, (Kum, 2003), 34-35, 50-51.

⁵ Küleynî, age., I, 297. Benzer bazı tespitler için bkz., Mâlullah, age., 63; Abdurrezzâk b. Abdülmecid, *Mevkîfu'l-eimmeti'l-erba ve a'lâmi mezâhibihim mine'r-râfıza ve mevkîfu'r-râfızati minhum*, (I-II, Riyad, 2005), I, 129-138; Dihlevî, Şah Abdulazîz Gulam Hakîm, *Muhtasaru't-tuhfetü'l-isnâ aşeriyye*, (İstanbul, 1988), 30-32; Karataş, Şaban, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, (İstanbul, 1996), 153-154; Korkmaz, Sıddık, *Tarih in Tahrifi*, (Ankara, 2005), s.95.

⁶ Bkz., Küleynî, age., I, 298-299. Rasûl Caferiyan, İmamî-üstülî olan Şiilerin nazarında, Küleynî'nin el-Kâfî'sinin konumunun, Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile Sünenlerin Ehl-i sünnet nazarındaki konumu ile aynı olmadığını; onlara göre, bunlardaki tüm hadislerin sahih sayıldığını söylemektedir. Bkz. Caferiyan, Rasûl, *Ukzûbetü tahrifi'l-Kur'ân*, (Kum, 1413), 75. Caferiyan ya Ehl-i sünnet'in bu eserlerdeki rivayetler ile ilgili kanaatini bilmediğinden veya mezhebini savunma heyecanıyla böyle söylemiş olsa gerektir. Çünkü Buhârî'nin eseri de dâhil olmak üzere hepsindeki rivayetlerin eleştiriye açık tutulduğunu, bu alanla meşgul olan herkes bilir. Ayrıca, Bu eserlerin hiçbirinde yukarıda örnekleri verilen boyutta tahrif olarak algılanacak rivayetler bulunmamaktadır. Caferiyan ayrıca, el-Kâfî'de bulunan 16.199 hadisten 9.480 tanesinin sened yönünden zayıf olduğunu ve tahrif ile ilgili rivayetleri aktaranların Gulât'tan olduğunu, Ehl-i sünnet alimlerinin Gulât ile mutedil İmâmîleri karıştırdıklarını belirtmekte ve onlara yönelik tenkitleri aktarmaktadır. Bkz., Caferiyan, age., 76-79, 117-118.

⁷ Bkz. el-Hatîb, Muhibbüddîn, *el-Himûtu'l-arîda li'l-üsüs'ille'ti kâme aley id dînü's-şiatî'l-isna aşeriyye*, byy., 1380, s.8-16, 48; Zahir, İhsan İlahî, *Şia'nın Kur'an, İmamet ve Takıyye Anlayışı*, trc., S. Hizmetli, H. Onat, Ankara, 1984, s. 70-129, 135-139; Karataş, age, 116-173.

içermektedir. Bu konuda Şia'nın bir bütün olarak hareket ettiğini ve bu rivayetleri onayladığını söylemek mümkün değildir. Onlar arasında bu konuda farklı kanaatte olanlar⁸ da bulunmaktadır. Bu konudaki iddiaların değerlendirilmesi müstakil ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bazı Şif müellifler, Ehl-i sünnet kaynaklarında geçen tahrif ile ilgili rivayetlerin daha çok olduğunu, ve bunların görmezden geldiğini ileri sürmüşlerdir.⁹ Caferiyan ve Huccetî, Şia'ya yöneltilen eleştirilere karşılık olarak, Şia kaynaklarındaki tahrifle ilgili rivayetlerin olması onların Kur'an'da tahrife inandıklarının delili ise, Ehl-i sünnet kaynaklarında yer alan tahrifle ilgili rivayetlerin de, onları tahrife inandığının delili olacağını söylemişlerdir.¹⁰ Bu tür iddialar, Ehl-i sünnet hadis kaynaklarındaki söz konusu rivayetlerin incelenmesine duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Makalemizde yukarıda saydığımız aşırı Şia iddialarına girmeyeceğiz. Ehl-i sünnetin temel hadis kaynaklarında yer alan Ahzab, Muavvizeteyn sureleri ve Kunutlar ile ilgili rivayetleri ve Şia iddialarına bir örnek olmak üzere, bazı Şuilerin ileri sürdüğü Nurayn suresini makalemiz içerisinde değerlendirmeye çalışacağız. Önce rivayetleri senedleri ile birlikte kaydederken, rivayetlerin çokluğu sebebiyle senedlerin tercümesini yapmayıp, sadece ravilerin isimlerini sıralayacağız. Dipnotlarda, makale hacmini

⁸ M. Kazım Yılmaz, Şiilik Sempozyumu'na sunduğu tebliğinde, tahrif iddialarını, bunu savunanları ve karşı çıkan şii alimleri kaydetmiştir. Hicri Dördüncü ve beşinci asırdan sonra yetişen şii alimlerin tahrif iddialarına karşı çıktığını belirtmiştir. Bkz., Yılmaz, M. Kazım, "Şia'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Tebliğ Özetleri, (İstanbul, 1994), 75-82. Özellikle İmâmî-usûlî olan Şuiler, Kur'an'da tahrif olduğunu belirten rivayetleri kabul etmemektedirler. Bkz. Seyyid Murtaza Rıdavi, *el-Bürhân ala ademi tahrîfi'l-Kur'an*, (Beyrut, 1991), 231-232, 237; Caferiyan, age., 7, 17, 24, 25; İmamiye Şia'sının ekollerinden Ahbariliği çalışan Mazlum Uyar'ın derlediği, konu ile ilgili Şia'nın tutumunu özetleyen, şu bilgileri aktarmak istiyoruz: "Takriben dördüncü yüzyılın sonlarına kadar İmâmî alimlerin neredeyse hepsi, Kur'an'ın tahrifine inanmalarına rağmen Sadük (306/918), Müslümanların elindeki nüshanın tam ve eksiksiz olduğunu savunur." Bkz., Uyar, Mazlum, *İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, İstanbul, 2000, s.83. "Başlangıçta, Kur'an'dan imametle ilgili bazı ayetlerin çıkarıldığına dair görüşleri ileri süren Şif ülema, bu defa Sünnîlerden ve diğer gruplardan gelen yoğun tenkitler üzerine, bir taraftan imamet nazariyesini Kur'an dışında aklî ve ahbara dayalı yollardan ispatlamaya çalışırken, diğer taraftan Kitab'ın, Allah tarafından indirildiği şekliyle tam ve eksiksiz olduğunu savunmaya başladılar. Diğer taraftan bu mezhebin bundan sonraki metodu, bir taraftan Kur'an ayetlerinin tertibinin indirildiği şekliyle muhafaza edilmediğini iddia ederken, diğer taraftan imamet doktrinini destekleyecek şekilde, Kur'an ayetlerini hamledilemeyeceği noktalara çekmek suretiyle tefsir ve tevil etmek olmuştur. Sonuçta onlar, Kur'an'ın tahrifi gibi çok tartışmalı bir noktadan, ondaki ayetlerin tertibinin indirildiği şekliyle muhafaza edilmediği düşüncesine gelmişlerdir. Kur'an'ın tahrif edildiğine dair ortaya konan ahbara gelince, özellikle son dönem usûlîleri, bunların haber-i vahit olduğunu ileri sürüp çok açık bir şekilde tenkit ederlerken, ahbarîler, imamların ahbarına verdikleri önemden dolayı, oldukça temkinli yaklaşmışlardır." Bkz., Uyar, age., 256-257. Karataş, Gaybet-i Suğrâ döneminde (260-329/673-941) Ahbarîlerin ilmi alanda hakimiyeti ele geçirerek, Ehl-i beyt'ten gelen her rivayeti kabul ettiklerini, Kuleynî'nin (329/941) *Usûlü'l-kâfi'si*, İbn Babeveyh'in (381/991) *Men lâ yahduruhul-fakih'i*, Ebu Cafer et-Tûsi'nin *el-İstısbâr fi ma'lüülîfe mine'l-ahbâr'i* ile *Telizübül-ahkâm*'ından oluşan dört hadis kitabında bulunan rivayetlerin tamamının sahih olduğunu inandıklarını, Usûlîler'in ise bu eserlerdeki her rivayetin sahih olmadığı kanaatinde olduklarını kaydetmektedir. Bkz., Karataş, age., 155-156. Şifler arasındaki tahrif ile ilgili rivayetlerin kabul ve reddinin şekillenmesinde bu anlayış farklılığı önemli rol oynamıştır. Bu alandaki en meşhur şii-polemik eser olan, Nuri Tabers'tin yazdığı Faslul-hitâb'a karşı bir çok reddiyeler yazılmıştır. Bkz. en-Necfî, age., 52-53. Şif rical alimi, Muhsin Emin de, büyük şif alimlerin, tahrifi kabul etmeyen eserler yazdıklarını belirterek, Şia'nın tahrif konusunda itham edilmesine karşı çıkmıştır. Bkz., Muhsin Emin, *A'yânü's-şia*, (I-X, Beyrut, 1986), I, 44-46.

⁹ Bkz. Caferiyan Rasûl, *Ukzâbetu tahrîfi'l-Kur'an*, (Kum, 1413), 37, 123-128; Huccetî, Muhammed Bakır, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, (Müzakereci), (İstanbul, 1993), 207.

¹⁰ Bkz., Caferiyan, age., 73; Huccetî, age., 209.

kabartmamak amacıyla rivayetleri makbul olan sika ravilerle ilgili bilgilerin yer aldığı kaynakları vermekle yetineceğiz. Tevsikinde ihtilaf edilen, cerhedilen ve rivayetin zaaf yönünü oluşturan ravilerle ilgili cerh ve tadil bilgilerini vereceğiz. Bu bilgileri esas alarak, sened tenkidi yapacağız. Daha sonra rivayetlerin metin tahlili ve değerlendirmesini yaparak, ulaşılan sonuçları kaydedeceğiz. Şimdi her bir sure ile ilgili rivayetleri ele almak istiyoruz.

I- RİVAYETLER VE SENED DEĞERLENDİRMESİ

A- Ahzâb Rivayetleri

Ahzâb suresi ile ilgili ele alacağımız rivayetlerde, bu suredeki bazı ayetlerin ek-sik olup olmaması ve onda bulunan tilaveti mensûh, hükmü baki kaldığı ileri sürülen recm ile ilgili bir ayet olduğu konusuyla ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Ancak yakın dönemde recm konusu tetkik edilmiş ve onunla ilgili rivayetleri değerlendiren müstakil eser ve makaleler¹¹ kaleme alınıp yeterince tartışılmıştır. Bu sebeple, rivayetlerle ilgili recm ayeti konusundan sarfınazar ederek, meseleyi makalemizin üst başlığı olan Kur'ân'da eksiklik iddiaları çerçevesinde değerlendireceğiz.

1- Ebu Davud (204/819)¹²- İbn Fudâle¹³- Âsım (128/746)¹⁴- Zir (87/706)¹⁵: Übey b. Ka'b, bana "Ahzâb Suresini kaç (ayet olarak) okuyorsunuz?" diye sordu. Ben de "Şu

¹¹ Bkz., Karataş Şaban, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi*, (İstanbul, 1996), 196-199; Muhsin Demirci, "Nesih Bağlamında Recim Ayeti Sorunu", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (sy: XVIII, İstanbul, 2000), 101-119; Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası- Ayet ve Hadis Tahlilleri*-, İstanbul, 2001; M. Hayri Kırbaoğlu, "İslama Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İritdat Meselesi", İslamiyât, (cilt:V, sy:I, Ocak-Mart, 2002, Ankara), 125-132; Davut İltaş, "Yadsınan Celenek: -İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İritdat Meselesi- Yazısı Üzerine Bazı Eleştirel Mülâhazalar" Mañife, (yıl:III, sy: 1, Bahar, 2003, Konya), 217-227; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Kur'ân-ı Kerim'de olmayan ve Onunla Çelişen Ceza: Recm", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (sy: II, Konya, 2003), 117-129.

¹² Ebu Dâvud Süleyman b. Davud et-Tayâlisî, hakkında, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İcî sika, İbrahim el-Cevherî, bin kadar hadis rivayetinde hata ettiğini söylemiştir. Bkz. Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu fi'l-kütüb's-sitte*, (I-III, thk, Sıtkı Cemil Atâr, Beyrut, 1997), 1,345 (2100); İbn Hacer, *el-Askâlâni*, Ahmed b. Ali, *Tehzîbü'r-ıtehzîb* (I-VI, thk. Ömer Selami, Ali b. Mes'ud, Beyrut, 1996, Dâru'l-Ma'rife), II, 398-400 (2983).

¹³ Mufaddal b. Fudâle el-Misrî, Âsım b. Behdele Ebi'n-Nücûd'dan hadis almış, ondan da Tayâlisî rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Ebu Hâtim, hadisi (araştırılmak üzere) yazılır, Ali, rivayetinde münker olanlar var, İbn Sa'd, münkeru'l-hadis, Nesâî, leyse bi'l-kavî demişlerdir. Bkz. Nesâî, *Kitâbü'd-dua'fa' ve'l-metrûkîn*, thk. M.İbrahim Zayed, Beyrut, 1986, 237 (563); İbn Ebi Hâtim er-Râzî, Abdurrahman, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, (I-IX, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1952), VIII, 317 (1460); İbn Adiy, Abdullah, *el-Kâmil fi dua'fa'r-ricâl*, I-IX, thk. A. Ahmed Abdülmevcûd, A. Muhammed Muavviz, Abdulfettâh Ebu Sünne, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997), VIII, 151 (1891); Mizzî, Cemalüddin Yusuf, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'r-ricâl*, 6.bsk., I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1994), XXVIII, 419 (6152); Zehebî, *Mizânü'l-irtidâl fi nakdir-ricâl*, I-IV, (thk., Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1963), IV, 169 (8732); a. mlf., *el-Muğnî fi'd-dua'fa'*, I-II, thk., Ebu-Zehrâ Hâzim el-Kâdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997), II, 426 (6399); a. mlf., *el-Kâşif*, III, 153 (5683); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 499-500 (8072); a. mlf., *Lisânü'l-mizân*, (I-VII, Müessesetü'l-A'lâ, Beyrut, 1971), VII, 396 (4917).

¹⁴ Âsım b. Behdele İbn Ebi'n-Nücûd, Zir b. Hubeyş'den hadis öğrenmiş, ondan da Şu'be rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd, sika olduğunu ancak rivayetinde çok hata yaptığını söylemiştir. İcî sika, İbn Mañn ise lâ be'se bih demiştir. İbn Uleyye ve Nesâî seyyiü'l-hifz demişler. Hammad b. Seleme ise hayatının sonunda ihtilata düştüğünü söylemiştir. Yahya el-Kattân hafızasının iyi olmadığını söylemiştir. Zehebî, hadiste sebt olmadığını kaydetmiştir. Bkz. İbn Ebi Hâtim, age, VI, 340-341 (1887); Mizzî, age., XIII, 473-479 (3002); Zehebî, *Mizân*, II, 357 (4068); a. mlf., *el-Muğnî*, I, 508 (2995); a. mlf., *Ma'rifetü'r-ruvât el-mütekellim fihim binnâ lâ yücübü'r-red*, (thk., İbrahim Sa'dâ İdris, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1986), 122 (168); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 28-29 (3545).

¹⁵ Zir b. Hubeyş hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 274 (1642); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 193-194 (2350).

kadar ayet" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Onu Bakara suresine benzetirdik (كما لضاهي سورة البقرة). Onun içinde "Evlenmiş bir erkek ve evlenmiş bir kadın¹⁶ zina ederlerse, Allah'dan bir ceza olarak onları recmedin" ayetini de okurduk. (Hükümü) neshedilenler için de o da, neshedildi (رفع فمرفع)" dedi¹⁷

2- Abdullah b. Ahmed (290/903)¹⁸- Vehb b. Bakıyye (239/853)¹⁹- Halid b. Abdullah Tahhân (182798)²⁰- Yezîd b. Ebî Ziyâd (137/754)²¹- Zir b. Hubeyş (87/706) - Übey b. Ka'b tarikiyle gelen rivayette aynı soruya yetmiş küsur ayet cevabı verilmiş, Übey de, onu Peygamberle birlikte Bakara suresi kadar okuduğunu ve onda recm ayeti de olduğunu söylemiştir.²²

3- Abdurrezzâk (211/826)²³- Sevrî (161/778)²⁴- Âsım b. Ebi'n-Nücûd (128/746)- Zir b. Hubeyş: Übey b. Ka'b tarikiyle gelen rivayette ise, Ahzab suresinin Bakara suresi kadar veya daha fazla olacağı belirtilmiş ve recm ayeti, "Allah, Âlimdir, Hakîmdir." ziyadesiyle zikredilmiş ve ravilerden Sevrî şöyle demiştir: Nebî'nin (s) ashabından Kur'an okuyan bazılarının, Müseylime ile (yapılan savaşta) şehid olmaları üzerine,

¹⁶ Zina konusu ile ilgili rivayetleri ele alan bir çalışmada, (الصحیح والضعیف الاثریة) ibaresi, "yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde..." şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz., Keskin, Y. Ziya, age., 99. Kanaatimizce, lafzî anlam esas alınarak yapılan bu tercüme, bu kelimelerin istilahi anlamı dikkate alınmaması sebebiyle yanlıştır. Çünkü tilaveti mensuh, hükmü baki olduğu söylenen, Keskin'in tercüme ettiği bu recm ayetinden bahsederken, Hz. Ömer şöyle demektedir: "Şüphesiz recm, evlenmiş kadın ve evlenmiş erkekler zina ettiklerinde, uygulanması gereken Allah'ın kitabında sabit olan bir gerçektir. (ان علي من رزقنا احسن من الرجال والنساء)." Ömer(ra) bu kelimeleri, evlenmiş, yani evlilik akdi yapmış olan herkes için kullanmış sadece yaşlıları tahsis eden bir ifade kullanmamıştır. Bkz. Müslim, Hudûd, 15(1691); Ebu Dâvud, Hudûd, 23(4418); İbn Mace, Hudûd, 9(2553). Yoksa, hiç evlenmemiş yaşlılar için de bu cezadan bahseden bildiğimiz kadarıyla hiçbir İslam hukukçusu yoktur. Yine söz konusu metinde yaşlı olanlara verilecek olan bu cezanın, genç evlilerin zinasını kapsam dışı bıraktığını söylemek de pek isabetli olmasa gerektir. Keskin'in de incelediği Asif hadisine göre zina eden evli kadını recmettiren Hz. Peygamberin, onunla zina eden bekar işçiyeye yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası vermiş olması da, cezayı recme dönüştüren farkın yaşlılık değil, evlenmiş olma vasfı olduğunu göstermektedir. Bkz., Keskin, age., 264-269.

¹⁷ Tayâlisî, Süleyman b. Dâvud, *Müsnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisî*, (Beyrut, ?), 73 (540).

¹⁸ Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 67 (2648); İbn Hacer, *Tehtizib*, III, 90-91 (3725).

¹⁹ Vehb. b. Bakıyye el-Vâsıtî hakkında bkz., İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed, *Kitâbu's-sikât*, (I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1973), IX, 229; Zehebî, *el-Kâşif*, III,232 (6183); İbn Hacer, *Tehtizib*, VI, 100 (8739).

²⁰ Halid b. Abdullah et-Tahhân hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 227 (1341); İbn Hacer, *Tehtizib*, II, 64-65 (1940).

²¹ Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Kûfî hakkında, Buhârî, münkerul-hadîs, Nesâî, metrûkû'l-hadîs, İbn Adiy onun Kûfe Şiilerinden, İbn Fudayl ise şianin ileri gelen imamlarından olduğunu, İbn Maîn leysa bi'l-kaviy rivayetiyle ihticac olunamaz, İclî câizü'l-hadîs olduğunu, İbn Hibbân, İclî ve Darakutnî yaşlandığı dönemde telkin kabul ettiğini İbn Sa'd zayıf, İbn Şahin ise sika, Şu'be mevkuf haberleri merfu olarak naklettiğini söylemişlerdir. Bkz., Cüzecânî, İbrahim b. Yakub, *Ahvâlür-ricâl*, thk. Subhî Samerrâî, Beyrut, 1985, 92 (135); Nesâî, *Kitâbu'd-duağâ*, 251 (644); İbn Ebi Hâtim, age., IX, 265 (1114); İbn Adiy, age., IX, 163 (2168); Mizzî, age., XXXII, 135-140 (6991); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 425 (9696); a. mlf., el-Muğnî, II, 537 (7102); a. mlf., el-Kâşif, III,264 (6389); İbn Hacer, *Tehtizib*, VI,202-203 (9000).

²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1992, V, 132.

²³ Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'aânî, Süfyan'dan hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında, Ebu Hatim, hadisiyle ihticac olunur, İclî sika demiş, İbn Hibbân es-Sikât'ına almış ve ezberinden rivayet ettiğinde hata ettiğini söylemiştir. Nesâî, hayatının sonunda münker rivayetleri olduğunu, İbn Adiy, onda Şiiliğe meyil olması sebebiyle fedâil konusundaki rivayetlerinin başkaları tarafından rivayet edilmediğini söylemiştir. Bkz., İbn Hibban, *Kitâbu's-sikât*, VIII, 412; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 188 (3399); İbn Hacer, *Tehtizib*, III, 422-425 (4756).

²⁴ Süfyan b. Saîd es-Sevrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I,331 (2013); İbn Hacer, *Tehtizib*, II, 356-358 (2866).

Kur'an'dan bazı ayetlerin kaybolduğunu duyduk. (نذحت حروف من القرآن).²⁵

4- Abdullah b. Ahmed (290/903)- Halef b. Hişâm (229/843)²⁶- Hammâd b. Zeyd (179/795)²⁷- Âsım b. Behdele (128/746) - Zir: Übey b. Ka'b tarikiyle gelen rivayet de, muhteva olarak Abdurrezzâk rivayetinin aynısıdır.²⁸

Buna benzer bir rivayeti Hâkim, Ahmed b. Kâmil el-Kâdî (?)- Muhammed b. Sa'd el-Avfî (?)- Ravh b. Ubâde (205/820)²⁹- Şu'be (160/777)³⁰- Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Kâdî (?)- Ebu'n-Nu'mân Muhammed b. Fadl (224/839)³¹ ve Hammâd b. Zeyd (179/795)- Âsım- Zir- Übey b. Ka'b tarikiyle tahric etmiş ve isnadının sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî ise bir değerlendirme yapmamıştır.³² Muhteva olarak aynı olan bir rivayeti de Beyhakî (458/1066); Ebu Nasr b. Katâde (?)- Ebu Mansur Abbas b. Fadl en-Nadravî (372/982)³³- Ahmed b. Necde (?)- Saïd b. Mansur (227/842)³⁴- Hammad b. Zeyd-Âsım b. Behdele- Zir b. Hubeys- Übey tarikiyle tahric etmiştir.³⁵

5- Abdullah b. Muhammed el-Ezdî- İshâk b. İbrahîm (238/852)³⁶- Nadr b. Şümeyl (203/818)³⁷- Hammâd b. Seleme (167/783)³⁸- Âsım b. Ebi'n-Nücûd (128/746)³⁹- Zirr- Übey b. Ka'b tarikiyle gelen rivayete göre, Ahzâb Suresinin, Bakara

²⁵ Abdurrezâk, b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, (thk.Habiburrahman el-A'zamî, 2.bsk., I-XI, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403), VII, 329-330 (13363).

²⁶ Halef b. Hişâm el-Bağdadî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 238 (1414); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 97 (2050).

²⁷ Hammâd b. Zeyd el-Basrî, Âsım b. Süleyman el-Ahvel el-Basrî'den hadis almış, ancak bu senedde geçen Âsım b. Behdele el-Kûfî'den rivayeti bilinmemektedir. Onun hakkında İbn Maîn ve İbn Sa'd sika, İbn Hibbân ise vehme düştüğünü söylemiştir. Yakub b. Şeybe ise, sika olduğunu ancak, rivayetinde çok tereddüte düştüğünü, bazen merfuyu, mevkuf, mevkufu merfu olarak naklettiğini, elinde yazılı müracaat edebileceği bir kitabı olmadığını söylemiştir. Bkz., İbn Hibbân, *Kitabu's-sikât*, VI, 217-218; Zehebî, *el-Kâşif*, I,207 (1227); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 9-10 (1766).

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132.

²⁹ Ravh b. Ubade el-Basrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 268 (1605); İbn Hacer, *Tehzîb*, II,177-179 (2302).

³⁰ Şu'be b. Haccâc el-Basrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 11 (2298); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 494-498 (3257).

³¹ Ebu'n-Nu'mân Muhammed b. Fadl es-Sedûsî, hakkında, Nesâî, ihtilata düşmeden önce sikaydı, Darakutnî ve İbn Hibbân da, ondan sonra münker rivayetlerde bulunduğunu, Ebu Hatim, hayatının sonunda ihtilata düşüp hafızasının bozulduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., VIII, 58 (267); İbn Hibbân, Muhammed, *Kitâbu'l-mecrâlin min'e'l-muhaddisîn ve'd-dnaşâ' ve'l-me'râkin*, (I-III, thk., M. İbrahim Zayed, Dârul-Va'y, Halep, 1402), II, 294; Mizzî, age., XXVI, 287-292 (5547); Zehebî, *Mizânü'l-İrûdâ*, IV, 7-9 (8057); a. mlf., *el-Muğni*, II, 361 (5907); a. mlf., *el-Kâşif*, III,71 (5174); İbn Hacer, *Tehzîb*, V,240-241 (7351) a. mlf., *Lisânü'l-mizân*, VII, 371 (4711).

³² Hâkim Neysâbü'rî, Ebu Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-salîhain*, (I-V, Beyrut, 1986), IV, 359.

³³ Abbâs b. Fadl en-Nadravî hakkında bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, III,81-82 (3700).

³⁴ Saïd b. Mansûr el-Horasânî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitabu's-sikât*, VIII, 268-269; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 326 (1979); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 342-343 (2814).

³⁵ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ', I-XI, Beyrut, 1994, Darul-Kütübü'l-İlmiyye), VIII, 367 (16911).

³⁶ İshak b. İbrahim b. Mahled b. Râhûye hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 60 (275); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 200 (408).

³⁷ Nadr b. Şümeyl el-Basrî hakkında bkz. İbnü'l-Medîni, İbn Maîn, Nesâî ve Ebu Hâtim sika demiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 189 (5908); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 604 (8377).

³⁸ Hammâd b. Seleme hakkında İbn Maîn, sika, Beyhakî, yaşlanınca hafızasının zayıflaması sebebiyle Buhârî'nin onun rivayetlerini terk ettiğini söylemiştir. İbn Sa'd sika olduğunu bazen münker rivayetleri aktardığını, İclî ve Nesâî de sika olduğunu söylemişlerdir. Zehebî, rivayetleri karıştırdığını belirtmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 208 (1228); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 10-12 (1767).

³⁹ Âsım b. Ebi'n-Nücûd ile yukarıdaki senedde geçen Âsım b. Behdele aynı kişidir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 46 (2517); a. mlf., *Ma'ni'fetü'r-ruvâi*, 122 (168); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 28 (3545), 40 (3573).

Suresi kadar olduğu belirtilmiştir.⁴⁰

6- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Harun el-Fakîh (?)- Ali b. Abdulazzîz (?)- Haccâc b. Minhâl (217/832)⁴¹- Hammad b. Seleme- Âsım- Zir- Übey b. Ka'b rivayetine göre, Ahzâb suresi Bakara suresine denkti. Hakim, bu sahîhu'l-isnâd bir hadistir, ama onu Buhârî ve Müslim tahrir etmemişlerdir demiştir. Zehebî de hadisin sahîh olduğunu söylemiştir.⁴²

Suyûtî (911/1505); Ebu Ubeyd (224/839)⁴³- İbn Ebi Meryem (224/839)⁴⁴- Ebu Lehîa (174/790)⁴⁵- Ebu'l-Esved (137/754)⁴⁶- Urve b. Zübeyr (94/713)⁴⁷ tarikıyla Âişe (r.a.)'nın: Ahzâb suresi Nebî (s) zamanında ikiyüz ayet olarak okunmaktaydı. Osmân (r.a.), mushafı yazdırdığında, ancak şu anda olduğu kadarını bulabildi" dediğini nakletmektedir.⁴⁸ Ahzab suresi ile ilgili bazı rivayetleri, Kur'an'da eksiklik olduğu iddiasını bir polemik üslubuyla kaleme alan ve ciddi tartışmalara sebep olan Nuri Tabersî (1292/1875) de eserinde, iddialarına bir delil olarak kaydetmiştir.⁴⁹ Seyyid Murtaza Rıdâvî ve Rasûl Caferiyan da, Hz. Âişe'den naklen "Ahzab suresinin Peygamber zamanında 200 ayet olduğuna dair Ehl-i sünnet kaynaklarında geçen rivayete işaret etmiştir.⁵⁰ Bu rivayetlere bakıldığında hemen hemen hepsinin Übey b. Ka'b'dan rivayet edildiği dikkat çekmektedir.

Şii ahbârî alim Meclisî de, Ahzab suresi'nin Bakara suresi kadar hatta daha fazla

⁴⁰ İbn Hibbân, *Hudûd, Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belebân, I-XVIII*, thk. Şuayb Arnaût, Beyrut, 1997, X, 273 (4428).

⁴¹ Hacâc b. Minhâl el-Enmâti hakkında bkz., Zehebî, *el-Kâşif*, I, 163 (953); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 508 (1345).

⁴² Hakim Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, II, 415.

⁴³ Ebu Ubeyd Kasım b. Selâm hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 376 (4562); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 496-497 (6429).

⁴⁴ Saîd b. Hakem b. Muhammed el-Cümahî el-Mısrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 311 (1885); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 300 (2689); II, 338 (2806).

⁴⁵ Abdullah b. Lehîa, (her ne kadar matbu olan elimizdeki el-İtkân'da, ravinin ismi, Ebu Lehîa olarak geçmekteyse de), bu künye ile bir ravi temel kaynaklarda geçmemektedir. Burada bir dizgi hatası olduğu kanaatindeyiz. Bize göre gerçek ravi olan İbn Lehîa, Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman'dan hadis almış, ondan da Saîd b. Ebî Meryem rivayette bulunmuştur. Sened onunla muttasıl hale gelmektedir. Onun hakkında, Hakim, Müslim onun iki rivayetiyle istihadda bulundu demiştir. Buhârî, onun rivayetini terk etmiş, İbn Huzeyme, bu eserime onun ferd rivayetlerini almadım, Nesâî, sika değil, İbn Maîn, zayıf, rivayetiyle ihticac olunmaz, Hatîb, tesahülü sebebiyle münker rivayetleri arttı, Hakim, kitapları yandıktan sonra münker rivayetleri arttı, İbn Sa'd, zayıf, İbn Hibbân, rivayetlerini inceledim zayıf ravilerden gelen rivayetleri tedlis yoluyla sika ravilerden naklettiğini tesbit ettim demişlerdir. Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Kitâbu'd-duafâ is-sağîr*, (thk., M. İbrahim Zâyed, Beyrut, 1986), 69 (190); Cüzecânî, *Ahvâlür-ricâl*, 155 (274); Nesâî, *Kitâbu'd-duafâ*, 203 (346); İbn Ebî Hâtim, age., V, 145-148 (682); İbn Adiy, age., V, 237-252 (977); Mizzî, age., XV, 487-503 (3513); Zehebî, *Mizanü'l-İtidâl*, II, 475-483 (4530); a.mlf., *el-Kâşif*, II, 118 (2964); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 227-230 (4128).

⁴⁶ Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 53 (5059); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 184-185 (7201).

⁴⁷ Urve b. Zübeyr b. Avvâm, teyzesi Âişe (r.a.)'dan hadis almış, onda da Ebu'l-Esved, Muhammed b. Abdu *Kâşif*, II, 257 (3818); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 113-115 (5347).

⁴⁸ Suyûtî, Celaluddin Abdurrahma Kesîr, Beyrut, 1987), II, 718. Aynı rivayeti Şii alim Hûî de eserine almıştır. Bkz., el-Hûî, Ebu'l-Kâsım el-Müsevî, *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Necef, 1966, s. 221.

⁴⁹ Bkz. Tabersî, Hüseyin Nuri, *Faslu'l-İitâb fi tahrîfi kitâbi rabbi'l-erbâb*, British Museum, 12 00T26, varak no: 53b; "Ahzâb suresi Bakara suresine denkti" rivayeti için bkz., age., 57b; "Ahzab suresi, yediyüz ayetti." rivayeti için bkz., 58b.

⁵⁰ Bkz., Rıdâvî, age., 217; Caferiyan, age., 38.

olduğuna dair haberler nakletmiştir.⁵¹

Hadisleri kaydederken dipnotlarda verdiğimiz bilgileri esas alarak, senedlerini değerlendirdiğimizde şu sonuçlarla karşılaşmaktayız: Bu rivayetlerden, Tayâlisî, Müsned, 540, Abdurrezzâk, Musannef, VII, 329-330, İbn Hibbân, X, 273, Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 132, Hâkim, Müstedrek, II, 415; IV, 359; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 367'deki rivayetler, senedlerindeki Asım b. Behdele sebebiyle zayıftırlar. Asım b. Behdele'yi tevsik edenler olmakla birlikte, seyyiü'l-hıfz olduğunu, hafızasının güçlü olmadığını, hayatının sonunda ihtilata düştüğünü söyleyenler olmasınidikkate alarak, bu senedlerde zayıflık olduğu söylenebilir. Üstelik bu rivayet, Kur'an'da bir eksiklik iddiası gibi önemli bir konudan bahsetmesi sebebiyle sened yönüyle çok sağlam olmalıydı. Önemli bir kıraat imamı olan Asım'ın cerhedilmesi yadırganabilir. Günümüzde, hafızlığı sağlam ve kıraatı da güzel olan birçok hafızın hadis alanında aynı derecede güçlü bir birikime sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Nasıl ki, iyi bir hadiscinin iyi bir hafız ve kârî olması gerektiği iddia edilemiyorsa, bunun aksisi de geçerlidir. Kur'an altı yüz küsur sayfadan ibaret bir metindir. Hadisler ise ciltlerce hacme sahiptir. Bu sebeple önemli bir kârî olmak, hadiste de güçlü olmayı gerektirmez. Kaldı ki, Asım'a yöneltilen cerh ifadeleri hep hadis alanındaki zabtıyla ilgili olup, adaletiyle ilgili değildir. Nitekim Şuayb Arnavut da, Asım b. Behdele hakkında şöyle demektedir: "O, sadûk ise de, hafızası güçlü olmadığından rivayetlerinde vehme düşmüştür. Bu hadis (Müsned, V, 132), onun vehme düştüğü rivayetlerindedir. Ayrıca bu rivayetteki 'Ben onu Rasulullah ile birlikte okudum' sözünde nekaret vardır."⁵² Ayrıca Tayâlisî rivayetinin senedinde bulunan İbn Fudâle de zayıf bir ravidir. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 132'deki bir diğer rivayetinin senedi de, Yezîd b. Ebî Ziyâd sebebiyle zayıftır. Suyûtî'nin Ebû Ubeyd (224/839)'in eserinden aktardığı ve metni de farklı olan Aişe (r.a.) rivayetinin senedi, İbn Lehîa sebebiyle zayıftır. Hâkim, Müstedrek, II, 415'deki hadisin senedi hakkında Hakim sahih demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Bu onların Asım'a yönelik cerh katılmadıklarını göstermektedir. Bu cerh ifadeleri dikkate alınmasa bile, Kur'an'da eksiklik ifade eden bu rivayetler ferdi mutlaktır ve sadece sahabeden Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır. Halbuki bir şeyin Kur'an'dan olduğunu tespit için senedi sağlam olan haber-i vahitler bile yeterli değildir, onun mütevatir olarak aktarılması gerekir. Dolayısıyla bu rivayeti sahih olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu tespitlerden sonra Muavvizeteyn ile ilgili rivayetleri ele alabiliriz.

B- Muavvizeteyn Rivayetleri

1- Kuteybe b. Saîd (240/854)⁵³- Süfyân (198/813)⁵⁴- Âsım (128/746)⁵⁵ ve Abde

⁵¹ Bkz., Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihârü'l-envârü'l-câmi'a li dâirari'l-ahbârü'l-eimme'ti'l-ethâr*, (Beyrut, 1983), LXXXIX, 41, 50.

⁵² Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsnedü'l-İmâm Ahmed b Hanbel, thk. Şuayb Arnavut, (I-L, Beyrut, 1999), XXXV, 133-134 (21206).

⁵³ Kuteybe b. Saîd es-Sekafî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 383 (4606); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 521-522 (6496).

⁵⁴ Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VI, 403-404; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 332 (2019); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 359-362 (2872).

⁵⁵ Âsım b. Behdele hakkında, İbn Sa'd, sika olduğunu ancak rivayetinde çok hata yaptığını söylemiştir. İclî sika, İbn Maîn ise lâ be'se bih demiştir. İbn Uleyye ve Nesâi seyyiü'l-hıfz hayatının sonunda ihtilata düştüğünü söylemiştir. Yahya el-Kattân hafızasının iyi olmadığını söylemiştir. Zehebî, hadiste sebt olmadığını kaydetmiştir. Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, II, 357 (4068); İbn Hacer, → →

(123/741)⁵⁶- Zir b. Hubeyş (87/706): Übey b. Ka'b'a Muavvizetyne'i sordum. Şöyle dedi: Ben de Rasulullah (s)'e sordum. "(Cibrîl tarafından) bana böyle denildi (vahyedildi)" dedi. Ben de: Biz de Rasulullah'ın dediği gibi söylüyoruz dedim.⁵⁷

Buhârî'nin (Ali b. Abdullah (234/848)⁵⁸- Süfyân (198/813)- Abde b. Ebî Lübâbe (123/741)- Zir b. Hubeyş (87/706)- Übey) tarikiyle tahrir ettiği, benzer bir rivayette ise, İbn Mes'ûd'un muavvizeteyn ile ilgili tutumu müphem bir ifadeyle Übey'e sorulup yukarıdaki ifade cevap olarak nakledilmektedir.⁵⁹ Bazı rivayetlerde ise, İbn Mes'ûd'un Muavvizeteyni sildiği açıkça belirtilmektedir.

2- Muhammed b. Hasan b. Mükrim (?) - Dâvud b. Ruşeyd (239/853)⁶⁰- Ebu Hafs el-Ebbâr⁶¹- Mansûr (132/749)⁶²- Âsım b. Ebi'n-Nücûd (128/746)- Zir b. Hubeyş: Übey b. Ka'b ile karşılaştım. Ona dedim ki: İbn Mes'ûd Mushaflardan Muavvizeteyni siliyor ve "onlar Kur'ân'dan (bir sûre) değil, ondan olmayanı ona katmayın" diyor. Übey şöyle dedi: Bu Rasulullah (s)'e söylenildi, o böyle (onların Kur'ân'dan olduğunu) söyledi. Biz de öyle diyoruz...⁶³

Ayn bilgi, -Abdullah b. Ahmed (290/903)⁶⁴- Muhammed b. Hüseyin b. İşkâb (261/875)⁶⁵- Muhammed b. Ebi Ubeyde b. Ma'n (205/820)⁶⁶- Babası (Ebu Ubeyde)⁶⁷- A'meş (145/782)- Ebu İshak (126/744)⁶⁸- Abdurrahman b. Yezîd (73/692)⁶⁹ tarikiyle Müsned'de tahrir olunmuştur.⁷⁰ Müsneddeki diğer bir rivayette ravilerden Süfyân b. Uyeyne rivayete ek olarak, şu açıklamada bulunmaktadır: Evet o ikisi İbn Mes'ûd'un mushafında yoktu. O, Rasulullah (s)'in bu ikisi ile, istiaze için (torunları) Hasan ve Hüseyin'e okuduğunu görmüş, onları namazda okuduğunu duymamıştı. Onların

→ →

Tehzîb, III,28-29 (3545).

⁵⁶ Abde b. Ebî Lübâbe el-Esedî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 216 (3566); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 511 (4998).

⁵⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, thk. Abdulazîz b. Abdullah, Tefsîr, 113 (4976). VI, 116.

⁵⁸ Ali b. Abdullah b. Cafer el-Medîni hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 281 (3984); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 210-214 (5571).

⁵⁹ Buhârî, Tefsîr, 114 (4977), VI, 116-117.

⁶⁰ Dâvud b. Ruşeyd el-Haşîmî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VIII, 236; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 244 (1949); İbn Hacer, *Tehzîb*, II,113-114 (2103).

⁶¹ Ebu Hafs Ömer b. Abdurrahman el-Ebbâr el-Kûfi hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 306 (4136); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 285 (5783).

⁶² Mansûr b. Mu'temir el-Kûfi, hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 159 (5723); İbn Hacer, *Tehzîb*, V,525-527 (8127).

⁶³ İbn Hibbân, *Hudûd*, X, 274 (4429).

⁶⁴ Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 67 (2648); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 90-91 (3725).

⁶⁵ Muhammed b. Hüseyin b. İşkâb el-Bağdâdî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, IX, 124; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 20 (4850); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 74 (6859).

⁶⁶ Muhammed b. Ebî Ubeyde el-Mesûdî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 58 (5093); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 200 (7244).

⁶⁷ Ebu Ubeyde Abdulmelik b. Ma'n el-Mes'ûdî hakkında bkz.. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 208 (3519); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 489 (4929).

⁶⁸ Ebu İshâk Amr b. Abdullah es-Sebîî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 323 (4236); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 340-342 (5948).

⁶⁹ Abdurrahman b. Yezîd b. Kays en-Nehâî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 185 (3381); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 415-416 (4728).

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 129-130.

istiaze için okunacağını sanmış ve bu görüşünde ısrar etmişti. Diğerleri ise, onların Kur'an'dan olması meselesini araştırmış ve onları (mushaftaki) yerlerine kaydetmişlerdi.⁷¹

İbn Mes'ûd'un yanılma sebebini izah eden bu açıklama dışında, Hz. Peygamberden sarîh ifadelerle Muavvizeteyn'den nazil olan ayetler şeklinde söz edildiğini bildiren hadisler de bulunmaktadır.

3- Kuteybe b. Saîd (240/854)- Cerîr (188/804)⁷²- Beyân⁷³- Kays b. Ebî Hâzım (84/703)⁷⁴- Ukbe b. Âmir (58/678)⁷⁵: Rasulullah (s) şöyle dedi: Geceleyin nazil olan ayetleri biliyor musunuz? Onların benzeri görülmemiştir. (Onlar), (فل أعود برب الفلاق . فل أعود)'tir.⁷⁶

4. Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr (234/848)⁷⁷- Babası (Abdullah (199/814)⁷⁸- İsmâil (146/763)⁷⁹- Kays (84/703)- Ukbe b. Âmir (58/678): Rasulullah (s) bana şöyle dedi: *Bana benzeri görülmemiş ayetler inzal edildi. (Onlar) Muavvizeteyndir.*⁸⁰ Bu hadisin tahrîc olunduğu yerde geçen diğer bir tarîkının isnadı ise şöyledir: Ebu Bekr b. Ebî Şeybe- Vekî' (H) Muhammed b. Râfi', Ebû Üsame. Her ikisi (Vekî ve Ebu Üsame) İsmâil'den rivayet etmişlerdir. Aynı hadisi Tirmizî, sadece ilk iki ravisi (Bündâr Muhammed b. Beşşâr (252/866)⁸¹- Yahya b. Saîd (198/813)⁸² farklı olmak üzere tahrîc etmiş ve hasen sahîh değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸³ Mübârekpûrî (1353/1934), Rasulullah (s)'in bana bugün benzeri görülmemiş ayetler indirildi dedikten sonra Muavvizeteyni okumasının, onların Kur'an'dan olduğunun en büyük delili olduğunu söylemiştir.⁸⁴

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsted*, V, 130.

⁷² Cerîr b. Abdulhamîd ed-Dabbî'den Kuteybe rivayette bulunmuştur. Onun hakkında, İbnü'l-Medîni, sahibi leyl (ne rivayet ettiğini bilmez), Ebu Hayseme, müdellis, Ebu Zûr'a, sadûk, İclî, Nesâî, İbn Sa'd ve İlâlikâî sika demişlerdir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., II, 505-507 (2080); Mizzi, age., IV, 540-551 (918); Zehebî, *el-Kâşif*, I, 135 (780); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 427-428 (1078).

⁷³ Beyân b. Bişr el-Becelî hakkında bkz Zehebî, *el-Kâşif*, I, 120 (672); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 377 (942).

⁷⁴ Kays b. Ebi Hâzım el-Kûfi hakkında, İbn Maîn sika, İsmail b. Ebi Halid yaşı yüzü geçtikten sonra hafızasının zayıfladığını söylemiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 389 (4647); İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 538-539 (6546).

⁷⁵ Ukbe b. Âmir el-Cühenî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, 266 (3884); İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Amman, 2002, 920 (6310); agm., *Tehzîb*, IV, 148-149 (5435).

⁷⁶ Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. M.Fuad Abdulbaki, I-V, Kahire, 1991, Salâtü'l-Müsâfirîn, 264 (814). I, 558.

⁷⁷ Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, IX, 85; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 49 (5034); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 169-170 (7157).

⁷⁸ Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, 133 (3055); İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 271-272 (4254).

⁷⁹ İsmâil b. Ebi Hâlid el Ahmesî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 76 (372); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 244-245 (543).

⁸⁰ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 265. I, 558.

⁸¹ Bündâr Muhammed b. Beşşâr el-Basrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 11 (4790); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 43-44 (6778).

⁸² Yahya b. Saîd el-Kattân hakkında bkz.. Zehebî, *el-Kâşif*, III, 243 (6258); İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 135-137 (8827).

⁸³ Bkz., Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, tsh., s. Cemil Atâr, I-V, Beyrut, 1994, Fedâilü'l-Kur'an, 12 (2911).

⁸⁴ Bkz., Mübârekpûrî, Abdurrahman b. Abdurrahim, Tuhfetü'l-ahvezi bi şerhi câmiit-Tirmizî, (I-X, Kahire, 1383), VIII, 215.

5- İsmâil (193/809)⁸⁵- el-Cerîrî (144/761)⁸⁶- Ebu'l-Alâ⁸⁷- Bir adam (racül)⁸⁸: Rasulullah (s) ile bir seferdeydik. İnsanlar yürüyorlardı. Öğle vaktine de az kalmıştı. Rasulullah (s) ile beraber konaklama vaktimiz yaklaşmıştı. Rasulullah (s) arkamdan gelerek omuzuma vurdu ve şöyle dedi: "*De ki sabahın rabbine sığınırım.*"⁸⁹ Ben de, "Sabahın rabbine sığınırım" dedim. Rasulullah (s), okumaya devam etti. Ben de onunla birlikte okudum. Sonra şöyle dedi: "*De ki insanların rabbine sığınırım.*"⁹⁰ dedi ve o (sureyi) okudu. Ben de onunla birlikte okudum. Sonra şöyle buyurdu: "*Namaz kıldığında bu ikisini oku.*"⁹¹ Bu hadis, Müsned'in bir başka yerinde de aynı sened ve metinle kaydedilmiştir.⁹² Aynı eserde tahrir edilen hadisin bir diğer tarikindeki rivayete (V,78) göre, (Affân- Şu'be- el-Cerîrî- tarikıyla Yezîd b. Abdullah b. Şihhîr, kabilesinden bir adamdan) bu hadisi nakletmiştir.

Meclisî, Şîa imamlarından, Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olduğunu belirten bilgiler nakletmektedir.⁹³ Rıdâvî ve Rasul Caferiyan, tahrirle ilgili Sünnî kaynaklarda yer alan rivayetlere örnek olarak bu rivayete işaret etmişlerdir.⁹⁴

Muavvizeteyn rivayetleri sened açısından değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşmaktayız: Buhârî, Tefsir, 113 (Abde tarîkı); 114 (Ali b. Abdullah tarîkı), Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 265; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 130 (Abde tarîkı) ve Tirmizî, Fedâilül'l-Kur'ân, 12'deki rivayetlerin ravileri sika olup senedleri de muttasıldır. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 129-130; V, 130(Asım tarîkı); Buhârî, Tefsir, 113 (Asım tarîkı) ve İbn Hibbân, X, 274'deki rivayetlerin senedleri Asım b. Behdele sebebiyle zayıftır. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 24'deki hadisin senedinde mechulül-ayn bir ravi (racül) vardır. Ancak onun sahâbi Ukbe b. Amir olduğu belirtilmektedir. Bu durumda bu sened sahîhu'l-isnad olmaktadır. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 264 ve Hakim, Müstedrek, II, 540'daki rivayetler senedlerindeki Cerîr b. Abdulhamîd sebebiyle zayıftır. Rivayetlerin Übey b. Ka'b ve Ukbe b. Amir kanalıyla aktarıldığını görmekteyiz. Her iki tarıkta da sahîhu'l-isnad rivayetler bulunmaktadır. İbn Mes'ud'a

⁸⁵ İsmail b. İbrahim b. Miksem el-Esedî (İbn Uleyye) hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 73 (352); İbn Hacer, *Tehzib*, I, 235-237 (513).

⁸⁶ Saîd b. İyâs el-Cerîrî, Ebu'l-Alâ'dan hadis almış, ondan da (İsmail b. İbrahim) b. Uleyye rivayette bulunmuştur. İbn Maîn, Nesâî, İbn Sa'd ve İclî sika olduğunu ancak hayatının son döneminde ihtilata düştüğünü söylemiş, İbn Hibbân bunun vefatından önceki üç yılda olduğunu söylemiştir. Ebu Davud ondan en çok rivayette bulunanın İbn Uleyye olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VI, 351; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 309 (1872); İbn Hacer, *Tehzib*, II, 292-293 (2674).

⁸⁷ Ebu'l-Alâ' Yezîd b. Abdullah eş-Şihhîrel-Basrî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, V, 532; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 267 (6412); İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 209-210 (9024).

⁸⁸ Bu hadisin her üç tarikinde (Müsned, V, 24,78,79) bulunup hadisi Hz. Peygamberden nakleden bu ravi mechulül-ayn'dır. İsmi belirtilmemiş, sadece bir rivayette onun, Yezîd b. Abdullah'ın kabilesinden olduğu belirtilmiştir. Şuayb Arnavut, bu senede "Racül: adam" olarak zikredilen kimsenin, sahâbi Ukbe b. Amir (58/678) olduğunu söylemektedir. Bkz., Ahmed b. Hanbel, Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, (I-L, Beyrut, 1999), XXXI, 406. İbn Hacer, Ukbe'nin kurrâ ve kendisi için müstakil Mushaf yazan sahâbilerden olduğunu kaydetmiştir. Bkz., İbn Hacer, *el-İsâbe*, (Ammân, 2002), 920 (6310). Bu durumda rivayet muttasil ve sahîh olmaktadır.

⁸⁹ Felak Suresi (113), 1.

⁹⁰ Nâs Suresi (114), 1.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 24.

⁹² Age., V,79.

⁹³ Bkz., Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihârü'l-envârî'l-câmia li dürarî'l-ahbârî'l-eimmetü'l-ethâr*, (Beyrut, 1983), LXXXIX, 363-369.

⁹⁴ Bkz., Rıdâvî, age., 214; Caferiyan, age., 57, 88.

nispet edilen Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olmadığı ile ilgili doğrudan kendi ifadesi ile aktarılan bir rivayet mutemet kaynaklarda geçmemektedir. Dolaylı olarak bunu ihsas eden rivayetler bulunmaktadır. Onlarla ilgili bu durum, metin ile ilgili değerlendirmelerde dikkate alınmalıdır.

C-Hal' ve Hafz /Kunut Rivayetleri

Abdurrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve Dârakutnî gibi önemli kaynaklarda, Hz. Peygamber, Ömer b. Hattâb, Ali ve İbn Abbâs (r.a.)'ın sabah veya vitir namazlarında rükudan önce veya sonra kunut⁹⁵ okuduklarına dair bir çok merfu ve mevkuf haber aktarmışlardır. Bu rivayetlerin bazılarında Hz. Peygamberin kunûtunda, kurrâ sahabileri şehit eden kabilelere beddua ettiği kaydedilmiştir.⁹⁶ Ancak kunutun nerede okunacağı ve lafızlarındaki farklılık bizim incelediğimiz konunun dışında kaldığından bu rivayetlere işaret etmekle yetiniyoruz. Bu konunun bizi ilgilendiren yönü, kunutların bir Kur'ân ayeti veya suresi olup olmadığı ile ilgili rivayetlerdir. Şimdi onları gözden geçirelim.

Übey b. Ka'b'a Nispet Edilen Rivayet

1- Vekî' (196/811)⁹⁷- Cafer b. Bürkân (154/771)⁹⁸- Meymûn b. Mihrân (116/734)⁹⁹ şöyle demiştir: Übey b. Ka'b'in kıraatında şunlar bulunmaktaydı: "Ey Allahım! Biz, senden yardım ister, senden bağışlanma dileriz. Seni metheder ve sana küfran-ı nimette bulunmayız. Sana isyan edeni terk eder, ondan uzaklaşırız. Ey Allahım! Ancak sana kulluk eder, senin için namaz kılar, secde ederiz. Senin rızan için çaba harcar, yardım ederiz. Senin rahmetini diler ve azabından korkarız. Şüphesiz azabın tüm kafirlere ulaşacaktır."¹⁰⁰ Bu rivayette yer alan kunut lafızları, bizlerin vitir namazında okuduğumuz kunut dualarıyla önemli ölçüde benzerlik arz etmektedir. Bu rivayette, kunutların Übey'in kıraatinde olduğu belirtilmektedir.

Diğer Sahabilere Nispet Edilen Rivayetler

2- Vekî'- Süfyân (161/778)¹⁰¹- Habîb b. Ebî Sâbit (119/737)¹⁰²- Abdülmelik b.

⁹⁵ Kunût, taat, huşû', namaz, dua, ibadet, kıyam, sükût gibi anlamlara gelmektedir. Bkz., İbnü'l- Esîr, Mübârek b. Muhammed, en-Nihâye fi garîbi'l-hadis, I-V, (Kum, 1342), IV, 111.

⁹⁶ Bkz., Abdurrezzak, el-Musannef, III, 113 (4973, 4974); İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, II, 106 (7012....7021); Buhârî, Vitir, 7 (1001, 1002, 1003) II, 17-18; Müslim, Mesâcid, 295, I, 467; Ebu Dâvud, Vitir, 5 (1425, 1426); 10 (1441...1446), Tirmizî, Vitir, 10 (463); Dârakutnî, Ali b. Ömer, Sünenü'd-Dârakutnî, I-II, (Beyrut, 1994), Vitir, 7 (1650, 1651), 9 (1674).

⁹⁷ Vekî' b. Cerrâh el-Kûfî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, III,225 (6137); İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 78-82 (8680).

⁹⁸ Cafer b. Bürkân el-Kilâbî, Meymûn b. Mihrân'dan hadis almış, ondan da Vekî' rivayette bulunmuştur. Onun hakkında, İbn Maîn, İbn Sa'd ve İbn Uyeyne sika demiştir. Ebu Hatim, hadisleri (araştırılmak üzere) yazılacağı, İbn Huzeyme ise, onun ferd rivayetleri ile ihticâc edilemeyeceğini söylemiştir. Hakim de bu görüşü aktarmıştır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., II, 474-475 (1932); İbn Adiy, age., II, 371-374 (339); Mizzî, age., V, 11-18 (934); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 403 (1490); a.mlf., *Ma'rifetü'r-ruvât*, 80-81 (66); a.mlf., *el-Kâşif*, I, 137 (792); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 433-434 (1093).

⁹⁹ Meymûn b. Mihrân el-Cezerî hakkında bkz. İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, V, 417-418; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 178 (5841); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 575-576 (8283).

¹⁰⁰ Bkz. İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (235/849), *el-Musannef*; tsh., Muhammed Abdüsselam Şahin, I-IX, (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995), II, 107 (7029).

¹⁰¹ Süfyân b. Saîd es-Sevrî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 331 (2013); İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 356 (2866).

¹⁰² Habîb b. Ebî Sâbit el-Kûfî'den Süfyân es-Sevrî hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında, İbn Maîn, İclî, Nesâî, Ebu Hatim ve Zehebî sika demişler, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân müdellis olduğunu söylemişlerdir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., III, 107-108 (495); İbn Adiy, age., III, 316-319 (526); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 451 (1690); a. mlf., *el-Kâşif*, I, 156 (912); İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 490-491 (1285).

Süveyd el-Kâhilî (?)¹⁰³: Ali (r.a.) (40/660)¹⁰⁴, sabah namazının kunutunda *şu iki sûreyi* okudu denilerek, metinlerindeki kısmi değişikliklerle kunutlar kaydedilmiştir.¹⁰⁵

Bu hadisi, İbn Ebî Şeybe eserinin bir başka yerinde de aynen zikretmektedir. Ancak oradaki senedde, Abdümelik b. Süveyd el-Kâhilî yerine, Abdurrahman b. Süveyd el-Kâhilî (?) bulunmaktadır.¹⁰⁶ Böyle bir karışıklığın müstensih hatasından kaynaklanması muhtemeldir.

3- Hz. Alî'nin okuduğu bu kunutu, Abdurrezâk (211/826)¹⁰⁷ da; Hasan b. Umâra (153/770)¹⁰⁸, Habîb b. Ebî Sâbit- Abdurrahman b. Esved el-Kâhilî (?) tarikıyla "*şu iki sureyi okurdu..*" diyerek naklediyor.¹⁰⁹ Bu üç rivayette olayı Hz. Alî'den gördüğü şekilde bize aktaran ravinin isminin ciddi bir karışıklık (isimler Abdurrahman ve Abdümelik, baba adları ise Süveyd ve Esved olarak değişiklik) arz ettiği görülmektedir. Biz de bu ravinin cerh ve ta'dil durumu ile ilgili bir bilgiyi rical kitaplarında tespit edemedik.

4- Abdurrezâk (211/826); İbn Cüreyc (149/766)¹¹⁰- Atâ' (114/732)¹¹¹- Ubeyd b. Umeyr (68/687)¹¹² tarikıyla Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın¹¹³ kunutta okuduğu (duaları) nakletmektedir. Bu rivayete göre o, önce "Ey Allahım! Kadın erkek tüm mü'minlere mağfiret et..." diye başlayan bir dua okuduktan sonra, her birinin başında besmele çekerek kunutları okumuştur. Ravi Atâ' bunların akabinde, Ubeyd b. Umeyr'den, kunutlarının, İbn Mes'ûd'un mushafında bulunan iki sure olduğuna dair bir bilginin

¹⁰³ Abdümelik b. Süveyd, İbn Sirîn'den hadis almıştır. Bkz., İbn Ebî Hâtim, age., V, 353 (1667).

¹⁰⁴ Ali b. Ebi Tâlib, hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 939 (6436); a. mlf., *Telzîb*, IV, 202-204 (5561).

¹⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, age., II, 107 (7028).

¹⁰⁶ Bkz. İbn Ebî Şeybe, age., VI, 91 (29708).

¹⁰⁷ Abdurrezâk b. Hemmâm es-San'ânî, Ma'mer'den hadis rivayet etmiştir. Ondan birçok önemli hadisçi rivayette bulunmuştur. İclî, sika, Ebu Hatim, rivayetiyle ihticac olunur demiş, İbn Hibbân es-Sikât'ına almıştır. Ahmed b. Hanbel gözleri a'ma olduktan sonra ondan hadis alanların rivayetinin zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VIII, 412; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 188 (3399); İbn Hacer, *Telzîb*, III, 422-424 (4756).

¹⁰⁸ Hasan b. Umâra el-Kûfî'den Abdurrezâk hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında Şu'be, İbnü'l-Medîne ve İbn Maîn, ondan hadis alma, o rivayetinde yalan söyler, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Nesâî, Darâkutnî ve Ebu Hatim metrükül-hadis, rivayetleri mevzudur, İbnü'l-Medîne rivayetinde hata yapar ve hadis uydurdu, İbn Hibbân ise, zayıf ravilerden aldığı hadisleri sika ravilere nispet ederek rivayet ettiğini söylemişlerdir. Bkz. Buhârî, *Kitâbu'd-dua'fâ*, 33 (66); Cûzecânî, age., 52 (35); Nesâî, *Kitâbu'd-dua'fâ*, 169 (149); İbn Ebî Hâtim, age., III, 27-28 (116); İbn Adiy, age., III, 93-115 (445); Mizzî, age., VI, 265 (1252); İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, I, 229-231; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 513-515 (1918); a. mlf., *el-Muğnî*, I, 254 (1454); a. mlf., *el-Kâşif*, I, 180 (1058); Burhaneddin el-Halebî, *el-Keşfü'l-İhsâs ammen runniye bi vad'i'l-hadis*, (thk. Subhî es-Sâmerrâî, Alemül-kütüb, Beyrut, 1987), 93 (223); İbn Hacer, *Telzîb*, I, 564-566 (1494).

¹⁰⁹ Abdurrezâk, *el-Musannef*, III, 114 (4978).

¹¹⁰ Abdümelik b. Abdulazîz b. Cüreyc, Atâ'dan hadis almış, ondan da Abdurrezâk rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, onun mürsel olarak rivayet ettiği bazı hadisler mevzudur, Ebu Hatim, sâlihu'l-hadis, İclî sika, Darakutnî ise, İbn Cüreyc'in tedlisinden sakın demiş, İbn Hibbân, es-Sikât'ına almışsa da tedlisine işaret etmiştir. Müt'a nikahı ile yetmiş kadar kadınla evlendiği nakledilmektedir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., V, 356-357 (1687); İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII, 93-94; Mizzî, age., XVIII, 338-352 (3539); Zehebî, *Marîfetu'r-ruvât*, 139 (218); a. mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, II, 659 (5227); a. mlf., *el-Muğnî*, II, 12 (3827); İbn Hacer, *Telzîb*, III, 476-478 (4902); a. mlf., *Lisân*, VII, 292 (3877).

¹¹¹ Atâ' b. Ebi Rabah el-Mekkî hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 260 (3840); İbn Hacer, *Telzîb*, IV, 123-125 (5380).

¹¹² Ubeyd b. Umeyr el-Leysi hakkında bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 233 (3667); İbn Hacer, *Telzîb*, IV, 46 (5146).

¹¹³ Ömer b. Hattâb. b. Nüfeyl l-Adevî. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *Telzîb*, 949 (6514).

kendisine ulaştığını ve onları her gece vitirde okuduğunu nakletmektedir.¹¹⁴

5- İbn Ebî Şeybe, Hüseyim (183/799)¹¹⁵, İbn Ebî Leylâ (148/765)¹¹⁶, Atâ' tarikıyla gelen rivayete göre, Ubeyd b. Umeyr, Hz. Ömer'in arkasında namaz kıldığını onun, kunutta bunları okuduğunu nakletmektedir.¹¹⁷ Bu rivayette Ömer (r.a.)'ın kunutlardan önce besmele çektiği belirtilmemektedir. Aynı muhtevaya yakın bir rivayeti, Abdurrezzâk (211/826), Ma'mer (153/770)¹¹⁸. Ali b. Zeyd b. Cüd'ân (131/748)¹¹⁹ tarikıyla Ebu Râfi'den¹²⁰ nakletmektedir.¹²¹

6- İbn Ebî Şeybe'nin, Vitir kunutunda okunacak dua babı içerisinde, İbn Fudayl (194/810)¹²²- Atâ' b. Sâib (137/754)¹²³- Ebu Abdurrahman (72/691)¹²⁴ tarihiyle aktardığı habere göre, İbn Mes'ûd'un (32/652)¹²⁵ kunutta okunmak üzere bu duaları öğrettiği nakledilmektedir.¹²⁶ Ancak onların bir sure olduğundan bahsedilmemektedir.

¹¹⁴ Abdurrezzak, *el-Musannef*, III, 111 (4969).

¹¹⁵ Hüseyim b. Beşir es-Sülemî'den İbn Ebî Şeybe hadis almıştır. İbn Sa'd, Ebu Zür'a, İclî ve Ebu Hatim, onun sika, İbn Hibbân, müdellis olduğunu belirtmiştir. Devrakî ise, onun tedlisle rivayeti caiz gördüğünü, Cüzecânî onun mülaki olmadığı kimselerden hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, age., IX, 115-116 (487); İbn Adiy, age., VIII, 451-456 (2051); Mizzî, age., XXX, 272-289 (6595); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 306-308 (9250); a. mlf., *el-Muğnî*, II, 481 (6766); a. mlf., *el-Kâşif*, III, 212 (6059); İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 39-41 (8569).

¹¹⁶ Muhammed b. Abdurrahman b. Leylâ el-el-Küfi, Atâ' b. Ebî Rabah'dan hadis almıştır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, seyyiül-hıfz, muzdaribü'l-hadîs, özellikle Atâ'dan rivayetlerinde zayıftır, Tayâlisî, ondan hafızası daha zayıf birini görmedim, Ebu Hatim ve Zehebî seyyiül-hıfz ve rivayetiyle ihticac olunamaz, Nesâî leysa bi'l-kavî, İclî hadisi (araştırılmak üzere) yazılır demişlerdir. Bkz., Cüzecânî, age., 71-71 (86); Nesâî, *Kitâbu'd-duafâ*, 232 (525); İbn Ebî Hâtim, age., VII, 322-323 (1739); İbn Adiy, age., VII, 388-397 (1663); Mizzî, age., XXV, 622-627 (5406); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 613-614 (7825); a. mlf., *el-Muğnî*, II, 333 (5726); a. mlf., *el-Kâşif*, III, 52 (5054); İbn Hacer, *Tehzib*, V, 180-181 (7195); a. mlf., *Lisânu'l-mîzân*, VII, 366 (4659).

¹¹⁷ İbn Ebî Şeybe, age., II, 107 (7026); VI, 91 (29705).

¹¹⁸ Ma'mer b. Râşid el-Ezdi Ebu Hatim, İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VII, 484; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 146 (5642); İbn Hacer, *Tehzib*, V, 480-482 (8021).

¹¹⁹ Ali b. Zeyd b. Cüd'ân el-Basrî, Ebu Râfi' es-Sâiğ'den hadis almıştır. Onun hakkında, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Zür'a leysa bi'l-kavî, Nesâî, zayıf, İbn Adiy, şii, İbn Zürey' rafizî, İbn Sa'd, İbn Maîn, Ebu Hatim ve İbn Huzeyme rivayetiyle ihticac olunamaz, İbn Hibbân ise rivayetlerinde vehme düşer ve çok yanılırdı demişlerdir. Bkz. Cüzecânî, age., 114 (185); İbn Ebî Hâtim, age., VI, 186-187 (1021); İbn Adiy, age., VI, 333-334 (1351); İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrülîn*, II, 103-104; Mizzî, age., XX, 434-444 (4070); Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 127-129 (5844); a. mlf., *el-Muğnî*, II, 85 (4265); a. mlf., *el-Kâşif*, II, 278 (3963); İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 194-196 (5540); a. mlf., *Takribü'l-Tehzib*, (I-II), H. Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001), II, 43 (5316); a. mlf., *Lisânu'l-mîzân*, VII, 311 (4109).

¹²⁰ Ebü Râfi' Nüfe' es-Sâiğ el-Basrî Ebu Hatim, Zehebî, *el-Kâşif*, III, 195 (5948); İbn Hacer, *Tehzib*, V, 624-625 (8430).

¹²¹ Abdurrezzak, *el-Musannef*, III, 110 (4968).

¹²² Muhammed b. Fudayl b. Gazvân el-Küfi. İbn Şahin, onu sika ravilerle ilgili eserinde zikretmiştir. Zehebî onun sika ve şif olduğunu belirtmiştir. Onun hakkında İbn Maîn, sika, Ebu Zür'a *sadûk*, Nesâî ise *la be'se bilî* demiştir. İbn Sa'd, bazı alimlerin onun rivayetiyle ihticac etmediğini ve gulât-ı şia'dan olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Şahin Ömer b. Ahmed, *Târîhu esmâ's-sikât mimen nukile anluamü'l-ilm*, thk., A.E. Ka'acî, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1986), 291; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 89; a. mlf., *el-Muğnî*, II, 362; İbn Hacer, *Tehzib*, V, 241-242; a. mlf., *Lisânu'l-mîzân*, VII, 372.

¹²³ Atâ' b. Sâib el-Küfi Ebu Hatim, Zehebî, *el-Kâşif*, III, 260 (3841); İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 126-128 (5381).

¹²⁴ Ebu Abdurrahman Abdullah b. Habîb es-Sülemî Ebu Hatim, Zehebî, *el-Kâşif*, II, 76 (2705); İbn Hacer, *Tehzib*, III, 115 (3796).

¹²⁵ Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsabe*, 832-833 (5652); a. 254 (4187).

¹²⁶ İbn Ebî Şeybe, age., II, 96 (6892).

Kütüb-i Sitte gibi temel hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayetlerin, ancak ikinci üçüncü dereceden kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bunların sure olduğu bilgisi Peygamber (s)'e nispet edilen merfu bir haber olmadığı gibi, sahabilerin onlardan sure olarak sarih ifadelerle söz ettiği de nakledilmemektedir.

Nuri Tabersî, Ebu Musa ve Übey kıraatlarında Kunutların sure olarak Kur'an'da bulunduğu ile ilgili rivayetleri eserinde zikretmiştir.¹²⁷ Şiî alim el-Hûî de, bu iki kunutun İbn Abbas ve Übey b. Ka'b'ın Mushaf'larında olduğuna dair bir rivayete işaret etmektedir.¹²⁸ Rıdavî ve Rasûl Caferiyan da, Sünnî kaynaklarda yer alan, tahrifle ilgili görülebilecek rivayetler arasında bunları da kaydetmişlerdir.¹²⁹

Kunut veya bazı kaynaklarda geçtiği adıyla Hal' ve Hafd sureleri ile ilgili rivayetlerden İbn Ebî Şeybe, Musannef, II, 107 (7029)'daki rivayette Übey'in kıraatında bunların olduğu aktarılmaktadır. Bu rivayetin senedindeki Cafer b. Bürkân'ı ta'dil edenlerin yanında ferd rivayetleri ile ihticac edilemeyeceğini söyleyenler de bulunmaktadır. Diğer rivayetler Übey dışındaki bazı sahabilerin kunutları ile ilgilidir. Hz. Ali'nin sabah namazının kunutunda bu iki sureyi okudu diye aktarılan, İbn Ebî Şeybe, Musannef, II, 107 (7028); VI, 91 (29708) ve Abdurrezzak, Musannef, III, 114 (4978)'deki rivayetlerin senedinde Hasan b. Ebi Sabit hakkında sika diyenlerin yanında müdellis olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ayrıca kunutlara sure diyen Hz. Ali değil, arkasında namaz kılan hadisin ravisi olup isminde de ihtilaf edilmiştir. Muhtemelen bu iki duanın namazda okunmasından hareketle onları sure zannetmiş olmalıdır. Abdurrezzak rivayetinde bulunan Hasan b. Umâra ise ciddi bir şekilde cerh edilmiştir. Ömer b. Hattâb (r.a.)'a nispetle nakledilen Abdurrezzak, Musannef, III, 111 (4969)'daki rivayetin, senedindeki İbn Cüreyc'in tedlis ve mevzu rivayetle itham edilmesi sebebiyle zayıftır. Abdurrezzak, Musannef, III, 110 (4968)'deki rivayetin senedi Ali b. Zeyd b. Cüd'ân sebebiyle zayıftır. İbn Ebî Şeybe, Musannef, II, 107 (7026) ve VI, 91 (29705)'deki rivayetlerin senedinde bulunan Hüseyim ve İbn Ebî Leylân'ın mecruh olmaları sebebiyle isnadları zayıftır. İbn Ebî Şeybe, II, 96 (6892)'deki rivayette İbn Mes'ud'un bu duaları kunutta okunmak üzere öğrettiği nakledilmektedir. Bu rivayetin senedindeki İbn Fudayl'ı tevsik edenler yanında cerhedenler de bulunmaktadır. Kunutları gerek dua olarak, gerekse sure olarak aktaran rivayetler olsun, hepsinin senedinde en az bir mecruh ravi bulunmaktadır. Senedleri zayıf olan, bir kısmında sure bir kısmında da dua olarak aktarılan bu rivayetlere dayanarak, kunutların sure olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Nitekim bunların kıraatlerinde olduğu söylenen birkaç sahabe hariç, sahabenin tamamı Kur'an sureleri olarak kabul etmemişlerdir. Ayrıca onlara isnad edilen görüş kendilerinin sarih ifadelerine değil, onlara nispet edilen zayıf rivayetlere dayanmaktadır. Bunların bir kısmında temriz sigalarının kullanılmış olması da dikkat çekmektedir.

Bu tespitlerden sonra, bazı Şîa kaynaklarında geçen Nurayn adlı bir surenin olduğu ile ilgili iddiayı ele alabiliriz.

D-Nurayn Rivayeti

Sadece bazı Şiî kaynaklarda bahsedilen Nurayn adlı bir surenin olduğu iddiasını, Hüseyin Nuri Tabersî (1292/1875), eserinde dile getirmektedir. Debistanü'l-mezâhib

¹²⁷ Bkz. Tabersî, Hüseyin Nuri, *Faşlül-hıtab*, British Museum, 12 00T26, varak no: 75a, 88b.

¹²⁸ Bkz., el-Hûî, *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 223-224.

¹²⁹ Bkz. Rıdavî, age., 215-219; Caferiyan, age., 55, 88.

adlı eserden aktararak, Hz. Osman'ın diğer Mushafları yaktırarak, Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile ilgili ayetleri yok ettiğini iddia etmiş ve bu sözde surenin metnini nakletmiştir.¹³⁰ Goldziher de Şia'nın bu sure ile ilgili iddialarına işaret etmekte ve onu Batı dünyasına Mirza Kazımbeg'in tanıttığını belirtmektedir.¹³¹ Nöldeke ve Schwally, Kur'ân Tarihi adlı eserlerine, bu sözde surenin metnini ve tercümesini almışlardır.¹³² Nurayn suresi dışında yedi ayet olup, Hz. Ali ve İmamlara gösterilmesi gereken saygıdan bahsettiği söylenen Velaye suresinin¹³³ metnine ise hiçbir yerde rastlayamadık.

Aslında Nurayn diye bir surenin olduğu, Şia'nın hepsi tarafından kabul edilmemektedir. Nitekim, Nurî Tabersî'nin Faslul-hitâb'ını ve delillerini inceledim, sonunda tahrifin olmadığına inandım diyen¹³⁴ Şii alim Ayetullah Seyyid el-Mar'aşî en-Necefi (1411/1990), her nazil olanın -Kutsi hadisler gibi- Kur'ân olmadığını, Ali (r.a.)'ın derlediği mushafa, kendisinin Nebî (s)'den duyduğu herşeyi Kur'ân'dan olup olmadığına bakmadan yazmış olabileceğini, bu sebeple mevcut mushafta bulunmayan şeyleri onda gören bazı kimselerin, tahrif iddiasında bulunulabileceğini ifade etmiştir. Kur'ân'da i'caz ve tehatti özelliğinin olduğunu, ancak kaybolduğu söylenen Recm, Velaye, Hafd ve Nûrayn surelerinde bu özelliklerin olmadığını belirtmiştir. Onun eserini tahkik eden Muhammed Rıza Cedîdî ise dipnotta Velaye suresi olarak Nurayn suresini kaydetmiş ve bunun Velaye suresinin diğer adı olduğunu söylemiştir.¹³⁵ Cedîdî, bu sözde surenin kaynağı ile ilgili olarak şu tespitleri nakletmektedir: Bu sözde sureyi, "Muhammed b. Ali b. Şehraşub Kitabu'l-Mesâlib'de zikretmiştir. Bu sözde surenin alındığı Debistânü'l-mezâhib'in üzerinde müellifi yazmamaktadır. Müellifi meçhuldür. Müsteşrik ve doğulu araştırmacıların tetkiklerine göre onun te'lifi, mezheble ilgili düşünceleri bozuk birkaç kimseye dayanmaktadır. Muhakkiklerin ulaştığı son kanaate göre onun müellifi Hindistan'daki Mecusilerin büyük alimlerinden Keyhusrev b. İsfendiyar'dır."¹³⁶ Erken dönem kaynaklarında bulunmayan bu sözde surenin, dayandığı kaynak oldukça ilginçtir. Sözde Nurayn suresi ile ilgili bu bilgileri aktardıktan sonra, rivayetlerin metinlerini değerlendirmek istiyoruz.

II- RİVAYETLERİN METİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

A-Ahzâb Rivayetleri

Ebu Bekr el-Bâkılânî (403/1012), Übey'den nakledilen "Biz Ahzab suresini okuduk. O, Bakara suresi kadardı." sözü hakkında şöyle demiştir: "Bu sözün,

¹³⁰ Bkz. Tabersî, Hüseyin Nuri, *age.*, 93a-93b.

¹³¹ Bkz., Goldziher, Ignaz, *Muslim Studies*, (I-II, London, 1971), II, 109.

¹³² Bkz., Nöldeke, Theodor, Schwally, Friedrich, Kur'ân Tarihi, çev., Muammer Sencer, (İstanbul, 1970), 120-129. Bu eserin orijinali elimizde bulunmamaktadır. Çevirisinde ise bazı ifade bozuklukları bulunmaktadır. Bu sebeple alıntı yaptığımız yerlerde acıklılığı sağlamak üzere kısmi tasarruflarda bulunmak durumunda kaldık.

¹³³ Bkz. Cerrahoglu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I-II, Ankara, 1988, I, 406; Karataş, Şaban. *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi*, (İstanbul, 1996), 116, 123-125.

¹³⁴ Bkz. en-Necefi, *age.*, 15.

¹³⁵ Bkz. en-Necefi, *age.*, 24-25, 26 (dipnot, 2). Müellif ve muhakkik, Ali mushaf'ında, tağutların Mushaf derlemeye yaptıklarının aksine, elimizdeki Kur'ân'da olmayan, ayetlerin tefsiri ve ayet olmayan -kutsi hadis- gibi ziyadelikler olduğunu ve bu sebeple onu kabul etmediklerini söylemiştir. (*age.*, 26). Burada, Necefi'nin ilmi bir meseleyi ele alırken bile, diğer sahibilere duyduğu kini gizleyememesi ne kadar ilginçtir.

¹³⁶ Bkz., en-Necefi, *age.*, 25.

Übey'den nakli doğru değildir. Doğru olsa bile bunun anlamı, onun tilavetinin neshedilip kaldırılmasıdır. Çünkü Übey, gevşek davranıp kaybettik demiyor. Son derece ihtiyatlı hareket ederek, Kunutları bile mushafına yazan Übey gibi bir kimsenin bu ayetleri ihmal edip kaybetmesi nasıl doğru olabilir?¹³⁷

Muhammed Zekiyyüddîn, bunun ya uyudurulmuş bir rivayet olduğunu veya Ahzab suresinin ondaki bir kısım ayetler nesholunmadan önce 200 ayet olduğu şeklinde yorumlamıştır.¹³⁸ Ancak, nasih ve mensuh konusuyla ilgili kaynaklar, Ahzab suresini 200 ayetten 73 ayete indirecek kadar geniş çaplı bir nesh olayından bahsetmemektedir. Onların bize verdiği bilgiye göre, Ahzâb suresi'nin, 48. ayeti Seyf (Tevbe suresi 5.) ayeti ile, 52. ayeti aynı surenin 50. ayeti ile nesholunmuştur.¹³⁹

Ebu Şâme el-Makdisî (665/1267), Zeyd b. Sabit'in, Hz. Ebu Bekr zamanında Kur'an'ı toplarken, Übey b. Ka'b'a haber gönderdiğini, onun da diğer insanların yanında olan Kur'an sayfalarının benzerlerini getirdiğini eserinde kaydetmiştir.¹⁴⁰

Mustafa Zeyd, lafzı mensuh hükmü baki ayetler konusunda, Übey b. Ka'b'dan nakledilen, Ahzab suresinin Bakara suresi kadar olduğu ve onun içinde recm ile ilgili ayetin de bulunduğunu belirten rivayetle ilgili olarak, İbn Kesîr'in de, (tilavetinin mensuh) hükmünün baki olduğunu kabul etmeyerek, lafzın da hükmünün de neshedildiği kanaatinde olduğunu söyler.¹⁴¹ Ahzab suresindeki mensuh ayetler konusunda 4. ve 5. ayetlerinin evlat edinmeyi neshettiğine dair görüşleri serdetmiş, Seyf ayeti olarak bilinen Tevbe suresi 5. ayetinin Ahzab suresinin 48. ayetini konuları farklı olduğu için neshetmeyeceği gibi bazı konular üzerinde durmuş, ancak iddia edilen çapta bir nesh olayından bahsetmemiştir.¹⁴² Kırbaşoğlu, Kur'an dışı ayetlerin mevcudiyeti ile ilgili rivayetleri sayarken Ahzab suresinin Hz. Peygamber zamanında 200 ayet olduğuna dair rivayetlerin hadis kaynaklarında yer aldığını gündeme taşımıştır.¹⁴³ Görüldüğü gibi, bu surelerle ilgili rivayetler geçmişten günümüze değişik şekillerde dile getirilmeye devam etmektedir.

Şia kaynakları istisna edilirse, Kur'an'da en fazla eksikliğin olduğu ifade edilen sure, Ahzab suresidir. Acaba, bu surede bu çapta bir nesh olmuş mudur? Yahut burada Bakara suresinin 106. ayetinde bahsedilen bir insadan (unutturmadan) söz etmek

¹³⁷ Bkz., Ebu Bekr Bakillâni, Muhammed b. Tayyîb, *Nükeü'l-intisâr li nakli'l-Kur'ân*, thk., Muhammed Zağlül Sellâm, İskenderiye, 1971, s. 95.

¹³⁸ Bkz. Zekiyyüddîn, Muhammed, *Tenvîru'l-ezhân fi'r-radd alâ müddei'tahrîfi'l-Kur'ân*, (Mısır, 1310), 42-43.

¹³⁹ Bkz., İbn Hazm el-Endelûsî, Muhammed, *en-Nâsîli ve'l-mensûli fi'l-Kur'ânî'l-kerîm*, thk., A. Süleyman el-Bündârî, Beyrut, 1986, 51; İbnü'l-Barizî, Hibetullah, *Nasîhu'l-Kur'ân ve mensûhulu*, thk. Salih Hatim, 3.bsk., Beyrut, 1985, s.45; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 711.

¹⁴⁰ Bkz., Ebu Şâme el-Makdisî, Abdurrahman b. İsmail, *Kitâbü'l-mürşidî'l-vecîz, ilâ ulûmin'teteallaku bi'l-kitâbi'l-azîz*, thk., Tayyar Altıkulaç, Ankara, 1986, s. 63.

¹⁴¹ Bkz. Bkz. Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I-II, Dâru'l-Vefâ', 2. bsk., Mansura, 1987, I, 284-285. Ayetin tilavetinin mensuh, hükmünün baki olması oldukça tartışma götürülen bir meseledir. Suyûtî'nin, Fünûn müellif'inden naklettiği -bunda gözetilen maksat, ümmetin, herhangi bir emirde kesin bir delil aramadan, zanna dayansa bile, İbrahim Peygamberin gördüğü rüya ile oğlunu boğazlamaya yönelmesinde olduğu gibi, emre itaat konusunda derhal harekete geçip geçmiyeceğinin ortaya çıkmasıdır- şeklindeki izah kabul edilebilir bir durum gibi gözükmemektedir. Hz. İbrahim bir peygamberdir onun rüyasının vahiy olması mümkündür. Ama diğer insanlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Tilaveti mensuh hükmü baki bir ayet olduğu rivayet edilen Recm ayeti ile ilgili rivayetler ve bununla ilgili tespit ve değerlendirmeler için bkz., Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İstanbul, 2000, 93-109.

¹⁴² Bkz. Zeyd, age., II, 572, 626-627, 762-766.

¹⁴³ Bkz. Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu, Ankara, 2000, s. 320.

mümkün müdür? Müfessirlere¹⁴⁴ baktığımız zaman, bir usül konusu olarak insadan bahsettiklerini ama inşâ söz konusu olan ayet ve surelerden bahsetmediklerini görmekteyiz. Dolayısıyla bir usül konusu olarak bahsedilen, ama kapsamı konusunda hiçbir bilgi olmayan inşâ ile bunu açıklamak da mümkün görünmemektedir. Aydemir, bu sure ile ilgili rivayetler konusunda şöyle demektedir: "Hz. Aişe'den yapılan rivayette Kur'ân'ın tek bir suresinden 127, Übey rivayetinde 214 ayetin Mushaf'ın dışında kaldığını bunlardan başka bilen yok muydu? Neden bir başkası veya başkaları çıkıp da 'Bu ayetler nerede? Bunları mushafa niye almadınız?' dememiştir. Bunu ve hatta daha ilerisini söyleyenler bulunur, değil bu kadar fazla ayet için, bir ayet için bile kıyametler koparılırdı. Eğer bunlar yapılmamışsa, bunların aslı yok demektir. Rastgele, iyice ölçülüp biçilmeden kitaplara alınan bu rivayetler, aynı zamanda Hz. Ebu Bekir'i de, onun görevlendirdiği Kur'ân'ı cem etme komisyonunu da töhmet altına almak demektir."¹⁴⁵ Ayrıca 286 ayet olan Bakara suresi kadar olduğu söylenen Ahzab suresinden rivayetlerde aktarıldığı gibi, iki yüz ayetten fazla bir kayıp olsaydı, bunu birçok sahâbi dile getirirdi, sadece Übey b. Ka'b değil. Nitekim Kur'ân'ı cem' komisyonu başkanlığını üstlenen Zeyd b. Sabit, "Rasulullah (s)'den işittiğim Ahzâb suresinden bir ayeti bulamamıştım. Onu, Peygamberin şahitliğini, iki kişinin şahitliğine denk tuttuğu Huzeyme b. Sabit'in kayıtları arasında buldum." demiş ve bu kaynaklarda aktarılmıştır.¹⁴⁶ Kur'ân'ı derlerken tek bir ayeti bile uzun süre araştırarak bulunduğunu söz konusu yapan Zeyd ikiyüzden fazla ayetin kaybolduğunu hiç dile getirmez miydi?

Ayrıca rivayetlerin metinleri arasında da Ahzab suresinin, Bakara suresine denk olması, Bakara suresinden bile uzun olması, Bakara suresine benzetilmesi, 200 ayet olduğu gibi farklılıklar bulunması rivayetlerin bir başka zaaf noktasıdır. Aynı sahâbiden gelen rivayetlerin lafızlarında bile farklılık olması dikkat çekmektedir. Çünkü söz konusu olan, rastgele herkesin ilgisini çekmeyecek bir ayrıntı değil, önemli ölçüde kaybolup eksildiği ileri sürülen bir Kur'ân suresidir. Üstelik bu birkaç yüz ayet olduğu ifade edilen ciddi bir kayıptır. Böyle önemli bir kayıp olsaydı, bunu dile getirenler sadece iki sahâbi ile sınırlı kalmaz, birçok sahâbi bunu dile getirir, halifeler bu konuda suçlanır ve bunlar da, aynen bu rivayetler gibi kaynaklarımıza intikal ederdi. Demek ki mesele, birçok sahâbinin kabul ettiği bir durum değil, birkaç sahâbinin bu sure ile ilgili çerçeveyi tam kavrayamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kanaatimizce bu karıştırmanın temeli, ileride o dönemdeki durumu tasvirimizde de görüleceği gibi, eldeki yazı malzemesinin (düzgün taşlar, tahta parçaları, deve kemikleri vb.) sureleri ayrıntılı olarak tespit için uygun olmaması ve vahyin nüzul sürecinin devam etmekte oluşu, Peygamber dönemindeki imkanların sureleri ayrı ayrı sıralayıp müstakil fasiküller veya derli toplu bir Mushaf haline getirme imkanı vermemesine dayanmaktadır. Bu da Ahzab suresinin nerede başlayıp nerede bittiğinin bir iki sahâbi tarafından karıştırılmasına yol açmış olmalıdır. Bir başka sure, bu surenin devamı zannedilmiş olabilir. Kur'ân'ın cem ve istinsahında bu surenin eksikliği

¹⁴⁴ Bkz., İbn Cerîr et-Taberî, Muhammed, *Tefsîru't-Taberî*, I-XXX, (by., 1954), I, 476-479; Zemahşeri, mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzil*, I-VI, Adil Abdulmevcûd, A. Muhammed, (Riyad, 1998), I, 308-309; Ebu'l-Ferac İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, I-IX, 4.bsk., Beyrut, 1987, I, 128; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, I-VIII, 2.bsk., çev. V. İnce, M. Altınkaya, (İstanbul, 1998), V, 111.

¹⁴⁵ Aydemir, Abdullah, "*Mensuh Ayetler*", Diyanet Dergisi, (Ankara, 1988), c. XXIV, 69.

¹⁴⁶ Bkz. Buhârî, Cihad, 12 (2807), III, 271; Tefsîr, 33 (4784), VI, 26; Fedâilü'l-Kur'ân, 3 (4988), VI, 121.

gibi bir problem den bahsedilmemesi bunu teyit etmektedir. Binlerce sahabe arasında bunun bir iki sahabe ye dayanan rivayetlerle sınırlı kalması, problemin onlara ait yanlış bir kanaatten kaynaklandığını teyit etmektedir.

B-Muavvizeteyn Rivayetleri

Felak ve Nas sureleri Muavvizeteyn olarak adlandırılmışlardır. Bunlara, İhlas suresiyle birlikte, tağlib yoluyla Muavvizat adı verilmiştir.¹⁴⁷ Kaydettiğimiz rivayetler içinde bulunan bazı rivayetlere¹⁴⁸ göre, Hz. Peygamber bizzat Muavvizeteyni öğretmiş ve namazda okunmasını tavsiye etmiştir. Muavvizeteynle sabah namazı kıldırıldığını aktaran rivayetler de bulunmaktadır.¹⁴⁹ Bütün bunlar Muavvizeteynin bir sure olduğuna açıkça delalet etmektedir. Ancak İbn Mes'ud'a atfen aktarılan, onun bunları mushafına almadığına dair rivayetler de hadis kaynaklarında bulunmaktadır.

İbnü'n-Nedîm'in (385/995) bize aktardığına göre İbn Mes'ud'un Mushaf'ında Muavvizeteyn ve Fatiha bulunmamaktadır. O, Ebu Şâzân- İbn Sîrîn tarikıyla aktardığı bir rivayetle bunu teyit etmektedir. Onun bildirdiğine göre, Muhammed b. İshak (151/768), müstensihlerinin İbn Mes'ud'a nispet ettikleri birçok Kur'ân nüshası gördüğünü ama bunların hiçbirinin birbirine tam uyum göstermediğini söylemiştir. İbnü'n-Nedîm, bu bilgileri verdikten sonra kendisinin gördüğü iki yüz yıl kadar önce yazılmış olan bir nüshada Fatiha suresinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁵⁰ Bu bilgiler bize, sahabilere (bu çerçevede İbn Mes'ud'a) nispetle aktarılan nüshaların kendi aralarında da tam mutabakat taşımadığını göstermektedir. İbn Mes'ud mushaf'ında Muavvizeteyn'in olmadığına dair birçok rivayetin olması, bu konuda güçlü bir kanaat oluşturmaktadır. Ancak, Fatiha suresinin olmaması konusunda durum aynı değildir. Acaba, ona nispetle nakledilen, İbn Mes'ud mushafının başından ilk yaprağın kaybolması ve bu sebeple de onda Fatiha suresinin olmadığı kanaati de Muavvizeteyn'le ilgili kanaatine ilave edilmiş olamaz mı? İbn Ebî Dâvud'un bize naklettiği bilgilere göre, onun Hz. Peygamber (s)'in ve Raşid Halifelerin arkasında namaz kıldığını ve onların Fatiha'yı okuduğunu belirten rivayetler bulunmaktadır.¹⁵¹ Böylesine herkesin bilmesi gereken bir durumdan İbn Mes'ud gibi Hz. Peygamberin yakınında bulunan, birisinin, "Fatiha suresi okunmaksızın namaz sahih olmaz."¹⁵² hadisinden haberdar olmaması mümkün değildir.

Ebu Bekr el-Bâkîllânî (403/1012), İbn Mes'ud'un Osman mushafına muhalefet etmesi sebebiyle, eldeki Kur'ân üzerinde bir icma olmadığı iddiasına, Zeyd b. Sabit'in istinsah ile görevlendirilmesini kabul etmeyip buna yönelik eleştirilerinden bahisle bunun kırgınlık sebebi olduğunu, daha sonra Hz. Osman'ın nasihat ederek müslümanlar arasında bölücülüğe yol açmaması tavsiyesine uyarak bundan vazgeçtiğini

¹⁴⁷ Bkz., Kastalânî, Şihabüddin Ahmed, İrşâdü's-sâri, (I-XV, Beyrut, 1990), XIII, 380.

¹⁴⁸ Bkz., Ahmed b. Hanbel, Müsned, Müsned, V, 24, 79.

¹⁴⁹ Bkz., Ebu Dâvud, Vitir, 19 (1462, 1463), I, 544.

¹⁵⁰ Bkz., İbn Nedîm, Muhammed b. Ebi Yakub, *el-Fihrist*, nşr., Gustav Flugel, Beyrut, 1978, 26. Aynı bilgiler için bkz., Okıç, Muhammed Tayyib, *Tefsir Usûlii*, (Konya, ts.), 39.

¹⁵¹ Bkz., İbn Ebî Davud es-Sicistânî, Abdullah, *Kitâbü'l-mesâliif*, Beyrut, 1985, 104-105.

¹⁵² Buhârî, Ezan, 95 (856); Müslim, Salat, 34 (394); İbn Mace, İkame, 11 (837, 838, 839, 840); Ebu Dâvud, Salat, 131 (822, 823); Tirmizî, Salat, 69 (247). Tirmizî bu rivayeti hasen sahih olarak değerlendirmiştir. Tirmizî, Salat, 115 (311); 116 (312); Nesâî, İftitâh, 24 (910, 911); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 428; Darimî, Salat, 36 (1244);

belirtmektedir.¹⁵³ Hz. Osman'ın onun yerine Zeyd'i tayin etmesini, Zeyd'in Kur'ân ezberinin sağlam olmasına, ahkamı iyi bilmesine, yazısının ve kaydının güzel oluşuna bağlamaktadır.¹⁵⁴ İbn Hazm (456/1064) ise, "İbn Mes'ud'dan nakledilen, onun mushafında Fatiha ve Muavvizeteynin olmadığına dair rivayetlerin hepsinin aslı yoktur, mevzudur. Çünkü İbn Mes'ud'dan sahih tarikle (Asım- Zir b. Hubeyş- İbn Mes'ud) Asım kıraatı rivayet edilmiştir ve bu kıraate göre Kur'ân'da Fatiha ve Muavvizeteyn bulunmaktadır" demiştir.¹⁵⁵ Zerkeşî (794/1392), Muavvizeteynin Kur'ân'dan olduğunu belirtmiş ve el-Bakillânî'den naklederek, İbn Mes'ud'a nispet edilen bu görüşün, ona ait olmadığını, onun Muavvizeteynin Kur'ân'dan olduğu kanaatinde olduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁶ Ebu Şâme el-Makdisî (665/1267), arz yoluyla Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib, İbn Mes'ud, Zeyd b. Sabit ve Übey b. Ka'b'dan kıraat öğrenen Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin (72/691) şöyle dediğini aktarmaktadır: "Ebu Bekr (r.a.), Ömer (r.a.), Osman (r.a.), Zeyd b. Sabit (r.a.), Muhacirun ve Ensar'ın kıraati aynıydı. Bu Rasulullah (s)'in vefat ettiği yıl iki defa Cebrâil'e arzettiği kıraattı. Ali (r.a.) hayatı boyunca Osman mushafını okudu. Zeyd b. Sabit, Rasulullah'ın Cebrâil'e arz ettiği Arza-i ahire'de bulundu. O arzada neshedilen ve neshedilmeyen şeyler kendisine açıklanmıştı. Zeyd, iki defa kıraatını Peygamber (s)'e, onun vefat ettiği yıl arz etti. Bu sebeple, Ebu Bekr ve Ömer onu Kur'ân'ın toplanmasında, Osman da Mushaf'ların istinsahında görevlendirdiler." demektedir.¹⁵⁷ Nevevî (676/1277), "Müslümanlar, Muavvizeteyn ve Fatiha'nın Kur'ân'dan olduğunda icma etmişlerdir. Kim bunu inkar ederse küfre düşmüş olur. İbn Mes'ud'dan bu konuda rivayet edilenler ise, batıldır sahih değildir demiş,¹⁵⁸ İbn Hacer (852/1448) de, aynı bilgileri nakletmiştir.¹⁵⁹ Aynî (855/1451) ise, "Bu iki surenin Kur'ân'dan olduğu konusundaki icma, haber-i vahitlerin senetleriyle uğraşma külfetinden müstağni kılar" demiştir.¹⁶⁰ Kirmânî (786/1384), Muavvizeteynin Kur'ân'dan olduğu konusunda, önce sahabenin ihtilaf ettiğini sonra bu ihtilafın giderilip icma ettiğini, onların Kur'ân'dan olduğunu inkar edenin küfre düşeceğini belirtmiştir.¹⁶¹ Kastalânî (923/1517) de aynı kanaattedir.¹⁶² Mennâ Halil el-Kattân da, Zeyd b. Sabit'in Kur'ân'ı, Rasulullah'a arzının tüm sahabeden sonra olduğunu belirtmektedir.¹⁶³ Ayrıca komisyonda Zeyd yerine İbn Mes'ud olsaydı, komisyon tümüyle muhacirlerden oluşmuş ve Ensar dışlanmış

¹⁵³ Bkz., Ebu Bekr el-Bâkılânî, age., 363, 364.

¹⁵⁴ Bkz., El-Bakillânî, age., s. 368.

¹⁵⁵ Bkz., İbn Hazm, Ali b. Ahmed, el-Muhallâ bi'l-âsâr, thk. A.S. Bündârî, (I-XIII, Beyrut, 1988), I, 32.

¹⁵⁶ Bkz., Zerkeşî, , Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, tlk. M. Abdulkadir Ata', (Beyrut, 1988), II, 136-137.

¹⁵⁷ Ebu Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'l-mürşidi'l-vecîz*, 68-69.

¹⁵⁸ Bkz., Nevevî, el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb, (I-XX, Beyrut, ts.), III, 396.

¹⁵⁹ Bkz., İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, (I-XIII, Bulak, 1300), VIII, 571.

¹⁶⁰ Bkz., Aynî, Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî fî şerhi sahihi'l-Buhârî*, (I-XI, Amira matbaası, 1308), VIII, 572.

¹⁶¹ Bkz., Kirmânî, Muhammed b. Yusuf, *Sahîhu'l-Buhârî bi şerhi'l-Kirmânî*, (I-XXV, Mısır, 1956), XVIII, 219.

¹⁶² Bkz., Kastalânî, Ahmed, *İrşâdüs-sârî li şerhi sahihi'l-Buhârî*, (I-XV, Beyrut, 1990), XI, 288.

¹⁶³ Bkz. el-Kattân, Mennâ Halil, *Ulûmü'l-Kur'ân -Kur'ân İlunleri-*, trc. Arif Erkan, (İstanbul, 1997), 174. Zeyd b. Sabit'in Kur'ân derleme komisyonunun başkanı tayin edilmesinde, onun en devamlı vahiy katibi olması, kaza, fetva, feraiz ve kıraatte Ömer (r.a.) ve Osman (r.a.) tarafından tercih edilmesi, hifzda olduğu gibi yazıda da üstad olması gibi özelliklerine de işaret olunmaktadır. Bkz., Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Rasmü'l-mushaf -dirâse lügaviyye târihiye-* (Bağdat, 1982), 97, 104, 108, 113, 114.

olacaktı. Zeydin liyakati ve diğer nitelikleri yanında onun bu özelliği de, Ebu Bekr (r.a.) dönemindeki toplamada görevlendirilmesinin bir diğer sebebi olabilir. Bu duruma göre istinsah komisyonu başkanı Zeyd olacak, ihtilaf halinde ise, Kureyş lehcesi tercih edilerek ashabın ittifakı sağlanmış olacaktır.

İbn Mes'ud mushaf'ında Fatiha ve Muavvizeteynin olmadığını belirten Nöldeke ve Schwally şöyle demektedirler: "Bir başka rivayette, İbn Mes'ud mushafının 112 suresi olduğu ve yemin (Muavvizeteyn) surelerinin Kur'an'ında bulunmadığı bildirilmektedir... Fihrist yazarı, İbn Mes'ud'a ait 200 yıllık bir Kur'an gördüğünü, bu kodekste Muavvizeteyn surelerinin bulunduğunu ve sözü edilen edisyonun birbiriyle uyuşan iki el yazmasının bile kolay kolay bulunmadığını hikaye etmektedir."¹⁶⁴ Nöldeke ile Schwally, Osman mushafının gördüğü kabul konusunda şöyle demektedirler: "İbn Mes'ud, kendi Kur'an metninin bir tarafa bırakılması dolayısıyla o kadar kırgın olduğu halde, Osman metninin yanlış olduğuna dair hiçbir itiraz sesi yükseltmedi... Herşey, Osman Kur'an'ının eksiksiz ve doğru olduğunu göstermektedir. Bu imtiyazları dolayısıyla Osman metni İslam topluluğunda çabucak ve kolayca kabul edilmiştir."¹⁶⁵ İbn Ebî Dâvud'un, İbn Mes'ud mushafının farklılıkları ile ilgili bize naklettiği bilgiler arasında, onun mushafında Fatiha ve Muavvizeteyn'in olmadığından bahsetmeyip, sadece diğer surelerdeki kıraat farklılıklarını rivayet ettiğini görmekteyiz.¹⁶⁶ Bu rivayetten şüphe duymamızı gerektiren bir başka şey ise, Âsım kıraatı İbn Mes'ud'dan nakledilmiş olup onda da bu sureler bulunmaktadır.¹⁶⁷

Şii müfessirlerden el-Kummî (329/941) eserinde Fatiha suresinin Kur'an'dan olup olmadığı gibi bir konudan bahsetmemiş, ancak ayetleri yorumlarken mezhebinin görüşlerini katmıştır. Fatiha'da geçen *es-Sıratu'l-müstakim*'i Emiru'l-mü'minin ve onu bilmektir, *kendilerine gazab olunanlar*, Ali aleyhtarı olanlardır, *dalalette olanları* ise, imamı tanımayanlardır şeklinde yorumlamıştır.¹⁶⁸ İbn Mes'ud'un Muavvizeteyni silmesinin, onun kendi ichtihadı olup gerçekte o ikisinin Kur'an'dan olduğunu nakletmiştir.¹⁶⁹

Suyûtî'nin (911/1505), naklettiğine göre, İbn Mes'ud'un Mushaf'ında Fatiha ve Muavvizeteyn sureleri bulunmamaktadır.¹⁷⁰ Âlûsî (1270/1854), sahabeden hiçbir kimsenin, bu konuda İbn Mes'ud'un görüşünü kabul etmediğine işaret etmiştir.¹⁷¹ Mennâ Halil el-Kattân da, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen haberin sahih olmadığını ve onun kabul etmemesinin Muavvizeteynin, mütevatir olan Kur'an'dan olduğu

¹⁶⁴ Bkz. Nöldeke, T., Schwally, *Kur'an Tarihi*, çev. Muammer Sencer, İstanbul, 1970, 25, 26, 27. Burada ilk dikkat çeken şey, Muavvizeteyn'e yemin sureleri denilmesidir. İbn Nedim'den nakledilen bilgide de, bir anlama hatası görülmektedir. Bizim yukarıda el-Fihrist'ten aktardığımız gibi, gördüğü nüshaların birbirine uymadığını söyleyen, İbn Nedim değil, Muhammed b. İshak'tır. İbn Nedim'in gördüğü nüshada bulunduğunu söylediği şey ise, onun yemin sureleri (dediği Muavvizeteyn) değil, Fatiha suresidir. (bkz., İbn Nedim, *el-Fihrist*, 26) Bu yanlış, müelliflerden mi yoksa çeviri yapan Sencer'den mi kaynaklanmıştır bilemiyoruz.

¹⁶⁵ Bkz., Nöldeke, Schwally, age., 110, 111.

¹⁶⁶ Bkz. İbn Ebî Dâvud, Abdullah, *Kitâbu'l-mesâliif*, (Beyrut, 1985), 64-82.

¹⁶⁷ Bkz. Zerkânî, *Menâhulu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*, I-II, 3.bsk., (Beyrut, 1988), I, 275, 276.

¹⁶⁸ Bkz., Kummî, Ali b. İbrahim, *Tefsîru'l-Kummî*, (I-II, Beyrut, 1981), I, 41, 42.

¹⁶⁹ Bkz., Kummî, age, II, 455.

¹⁷⁰ Bkz., Suyûtî, *el-İkân*, I, 202-203.

¹⁷¹ Bkz., Âlûsî, Mahmud, *Rûhu'l-meânî*, (I-XXX, Beyrut, ts.), I, 26.

konusundaki icmayı bozmayacağını söylemiştir.¹⁷²

Montgomery Watt şöyle demektedir: "İbn Mes'ûd'un son iki sureyi (113, 114), (Muavvizeteyn) yani Allah'a sığınma surelerini tümüyle çıkarttığına ilişkin açık ifadeler mevcuttur. Ancak bunlar bir tür sihir veya hamd (övgü) duası idi ve başlangıçta Kur'ân'dan bir parça olarak sayılmamış olabilirler."¹⁷³ Birkaç sahabinin, Hz. Peygamber'den öğrendikleri surelerle duaları karıştırmaları söz konusu olabilir. Hz. Peygamber'in Muavvizeteyn'i gerek kendisi için gerekse torunları için dua olarak da okumuş olması¹⁷⁴ böyle bir ihtimali güçlendirmektedir. Ebu Saîd'in aktardığı bir rivayette, Hz. Peygamberin Muavvizeteyn nazil olunca kadar çeşitli dualarla istiaze ettiği, onlar nazil olunca, başka dualarla istiazeyi terkettiği belirtilmektedir.¹⁷⁵ Bu rivayet bunların istiaze için, dua gibi okunmuş olmalarının, İbn Mes'ud'u yanıltmış olacağı ihtimalini gündeme getirmektedir. Nitekim Übey b. Ka'b'dan aktarılan bir rivayet de bunu teyit etmektedir. Übey şöyle demiştir: "İbn Mes'ud, Rasulullah (s)'in bu iki sureyi istiaze amacıyla torunları Hasan ve Hüseyin için okuduğunu görmüş ancak onları namazda okuduğunu işitemiştir. Bu sebeple onları istiaze duası zannederek, kendi kanaatinde ısrar etmiş, diğer sahabiler ise meseleyi tahkik ederek onları Kur'ân'daki yerlerine kaydetmişlerdir."¹⁷⁶ Ayrıca Ebu Davud'un tahrir ettiği bir rivayette, İbn Mes'ud, Rasulullah (s)'in on şeyi mekruh gördüğünü belirterek bunları saymış, onlar arasında Muavvizât'tan başka şeylerle kötülüklerden korunmaya çalışmayı da zikretmiştir.¹⁷⁷ Bütün bunlar, Muavvizât ile ilgili bazı uygulamaları İbn Mes'ud'un yanlış algıladığını ancak onun bu kanaatine diğer sahabilerin katılmadıklarını, açıkça göstermektedir. Nitekim John Burton gibi bir oryantalist de, İbn Kuteybe'den naklen, Peygamberin bu iki sureyi, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'in ilahi himaye ile korunmaları amacıyla dua gibi okuduğunu gören İbn Mes'ud'un, bu iki sureyi mushafına almadığını nakletmektedir.¹⁷⁸ Dolayısıyla incelediğimiz rivayetlere dayanılarak Kur'ân'da bir eksiklik veya fazlalığın olduğunun ileri sürülmesi sağlam bir iddia olamaz.

¹⁷² Bkz., el-Kattân, age., 193.

¹⁷³ Watt, W. Montgomery, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000), 60.

¹⁷⁴ Buhârî, Deavat, 12 (6319), Fedailü'l-Kur'ân, 14 (5017); Müslim, Selam, 51; İmam Malik, Muvatta', Ayn, 10 (1775); İbn Mace, Tıb, 38 (3529).

¹⁷⁵ Bkz., Tirmizî, Tıb, 16 (2065); İbn Mace, Tıb, 33 (3511); Nesâî, İstiaze, 37 (5494).

¹⁷⁶ Bkz., Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 130. "Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme" adlı makalesinde Hidayet Aydar, konu ile ilgili rivayetleri nakletmiş, ancak bunların senedleri üzerinde ayrıntılı bir değerlendirme yapmamıştır. Bu sebeple makalesinde zikrettiği senedi muttasıl ve sika ravilerden oluşan bu rivayetle aktarılan, İbn Mes'ud'un yanılma sebebine gereken önemi vermemiş, bu rivayetin sahih olmadığı ve bu aktarılan şeylerin İbn Mes'ûd'dan sudur etmesinin mümkün olmadığı sonucuna varmıştır. Bkz. Aydar, Hidayet, "Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. XI, İstanbul, 2005, s.12, 14, 33, 34. Halbuki sahih bir isnadla tahrir edilmiş olan bu rivayetin açıkça ortaya koyduğu gibi, İbn Mes'ûd da değerli bir sahabi olmakla beraber bir insandır ve yanılabilir. Araştırmamızda elde ettiğimiz veriler bizi, -en azından Peygamberin vefatından sonraki bir süre- İbn Mes'ûd'un Muavvizeteyn'in Kur'ân surelerinden olmadığı kanaatini taşıdığı sonucuna ulaştırdı. Sahabenin Muavvizeteynin, Kur'ân'dan olduğunda ittifak etmeleri karşısında kanaatinden dönmüş olması muhtemel görünmektedir.

¹⁷⁷ Ebu Davud, Hatim, 3 (4222), IV, 66.

¹⁷⁸ Bkz., Burton, John, *The Collection of The Qur'an*, (London, 1977), 220-221.

C- Hal' ve Hafd/ Kunut Rivayetleri

Kunutla ilgili rivayetler arasında, bunların Übey mushafında olduğunu ifade edenler yanında, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin sabah namazının kunutunda okuduğunu, İbn Mes'ud'un bunları kunutta okunmak üzere öğrettiğini belirtenler de bulunmaktadır. Ancak, Übey dışındaki sahabilerin bunları sure olarak açıkça ifade etmedikleri, bazı ravilerin, -muhtemelen onların kunutları namazda okunmalarından hareketle- bunlara sure dedikleri anlaşılmaktadır. Rivayetlerin hepsinin senedinde zayıf veya cerh-ta'dil yönü ihtilafli en az bir ravi bulunmaktadır. Ayrıca Kunutlarla ilgili bu tür rivayetlerin Kütüb-i sitte gibi önemli hadis kaynaklarında yer almaması da dikkat çekmektedir. Demek ki onlar, namazlarla da ilgili olan bu tür rivayetleri, eserlerine alacak kadar sağlam görmemiş olmalıdırlar. Halbuki bilindiği gibi temel hadis kaynaklarında en tafsilatlı olarak tahrir edilen rivayetler abdest ve -kunutların da okunduğu- namazla ilgili rivayetlerdir.

İbnü'n-Nedîm'in bildirdiğine göre, Basra'nın Ensar köyü sakinlerinden Muhammed b. Abdulmelik el-Ensârî'nin yanında olan Übey mushafı iki kunut da dahil olmak üzere 116 sureden meydana gelmekteymiş. Atâ' b. Yesâr'dan nakledildiğine göre, 114 sureden, Asım el-Cahderî'den gelen rivayete göre 113 sureden meydana gelmekteymiş.¹⁷⁹ Suyûtî'nin eserinde naklettiğine göre, Übey b. Ka'b Mushaf'ında Sûratü'l-Hal' ve Sûratü'l-Hafd adını verdiği Kunutlar yer almaktadır.¹⁸⁰ Ebu Bekr el-Bâkılânî, "Sizin söylediğinize göre, Kur'an son derece yayılmış ve Übey de Kur'an'ı en iyi bilen kimse ise, onun Kunutların Kur'an'dan olmadığını bilmemesi nasıl mümkün olur?" sorusuna şöyle cevap vermektedir: Kunutlar kesinlikle Kur'an'dan değildir. Şayet Übey, böyle demiş ve mushafına yazmışsa, bunu yanılarak mushafına yazmış ve sonra düzeltmiştir. Übey'in kendisinden Kunutların Kur'an suresi olduğuna dair bir söz rivayet edilmemiştir. Başkaları onun mushafına yazdığını rivayet etmişlerdir. Eğer bu doğru ise, onların vazgeçilmeyecek önemde bir dua olduğu, onu devamlı okumanın müekket bir sünnet olduğu kanaatiyle yazmış olabilir. Yoksa onların Kur'an suresi olduğu düşüncesiyle değil... Bu konuda onların en son söyleyebileceği şey, kunutlardaki fasih ve belîğ ifadeleri ve Hz. Peygamber'in bazı namazlarda sürekli okumasını görerek onların Kur'an'dan olduğunu zannederek yazmıştır... Ebu'l-Hasen el-Eş'arî şöyle demiştir: "Basra'da, Enes zürriyetinden gelen bir topluluğun yanında Enes'in mushafını gördüm. O, halkın elindeki Kur'an'ın aynısı idi. Enes oğulları *onuu imlasını Übey'e, hattının ise Enes'e ait olduğunu* söylediler."¹⁸¹ Suyûtî, Hüseyin b. Münâdî'nin, lafzı Kur'an'dan kaldırılıp hıfzı hafızalarda baki kalan surelere örnek olarak bunları zikrettiğini aktardıktan sonra; Kadı Ebu Bekir'den bir grup alimin buna karşı çıkarak, "Bu konudaki rivayetler haber-i vahittir, onlar esas alınarak ayetin inzali ve neshi konusunda hüküm verilemez." dediğini nakletmektedir.¹⁸²

Muhammed Tayyib Okiç, Abdülmüteâil es-Saîdî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Kur'an üslubundan olmayan kunut, belki Übey b. Ka'b'ın mushafına Kur'an suresi olarak değil, namazda okunması gereken dua olarak ve mushafla birlikte muhafaza edilmesi için yazılmıştır. Kunut belki evvelce mushafın sonunda idi de, sonradan bazı

¹⁷⁹ Bkz., İbn Nedîm, age., 27.

¹⁸⁰ Bkz., Suyûtî, age., I, 201-202.

¹⁸¹ Bkz., Ebu Bekr Bakılânî, *Nüketü'l-İmisâr*, 79, 80, 81.

¹⁸² Suyûtî, age., II, 721.

kimseler tarafından iç sahifelere ve sureler arasına nakledilmiştir.¹⁸³ Osman Keskiöğlü ise, "Übey, istinsah heyetinde idi, Kunutları dua kabilinden yazdığı şüphesizdir. Eğer Kur'ân olduğunu iddia etse, heyette bunun münakaşası yapılırdı. Halbuki böyle bir şey yoktur.. Übey mushafına yazmışsa dua diye yazmıştır. İstinsah heyetinde bulduktan sonra bu hareketini tashihi etmiştir. Eskiden görenler, rücuundan haberi olmayarak öyle rivayet etmiş olabilirler. Bu da bir ihtimaldir." demiştir.¹⁸⁴

Montgomery Watt şöyle demektedir: "Übey'in sözü edilen üç sureyi (Fatiha ve Muavvizeteyni) mushafına dahil ettiği, aynı zamanda standart Kur'ân metninde olmayan diğer iki sureye de yer verdiği görülmektedir. Bu surelerin metinleri bazı Müslüman alimlerce muhafaza edilmiştir... Bunlar kısa dualardır ve Fatiha'da olduğu gibi 'de ki' kelimesiyle başlanması beklenmelidir. Bu surelerin metinleri kısa olmakla birlikte, dil kullanımları Kur'ân'la paralel olmayan bazı noktalar içermektedir. Schwally, bu hususu belirtmekle beraber, bunların Hz. Muhammed'e kadar gidebileceğini düşünmektedir, ancak bu oldukça şüphelidir. Bunların Hz. Muhammed zamanında Müslümanlarca okundukları, ama Kur'ân'ın parçası olmadıkları düşünülebilir."¹⁸⁵ John Burton; İbn Mes'ud'un tutumunun aksine, Übey'in onları dua olarak değil, Peygamber'in dini amaçla okuduğunu görerek iki kunut duasını Mushaf'ına kaydettiğini söylemektedir.¹⁸⁶

Watt'ın atıfta bulunduğu, Schwally ve Nöldeke, Sûratu'l-Hal' ve Sûratu'l-Hafd adı verilen kunutların metinlerinin tam olarak, ancak Suyûtî (911/1505), Taşköprizade (967/1560) ve Birgivi (970 /1562) gibi yazarlarca elde edildiğini söylerken,¹⁸⁷ konuyu ciddi olarak araştırmadığını gösteren bir yanlıştır. Halbuki Abdurrezzak (211/826) ve İbn Ebi Şeybe (235/849) gibi oldukça erken dönem musanniflerinin eserlerinde Kunut metinlerini bulmak mümkündür. Nöldeke ve Schwally, kunut metinlerinin içeriklerine göre duayı andırması, kunutlarda geçen (نبي) fiili ile, (جاء) fiilinin Kur'ân'da hiç geçmemesi, (جاء) fiilinin Kur'ânda geçtiği yerde¹⁸⁸ bu kadar mübalağalı bir anlama sahip olmayışı sebebiyle her ikisinin Kur'ân'a ait gerçek bir parça olduğu ve Peygamberden bir vahiyymiş gibi aktarılabilirliğini pek inandırıcı bulmadıklarını, onların Peygamber zamanında okunan dualar olduğunu söylemektedirler.¹⁸⁹

Kırbaçoğlu, "Kunut dualarının Kur'ân'dan olduğu, daha sonra yazılı olarak Kur'ân'dan çıkarıldığı ve sadece sözlü olarak namazlarda okunduğu" rivayetini, problemleri rivayetler arasında zikretmektedir.¹⁹⁰

Hiz. Osman döneminde oluşturulan istinsah komisyonunda Übey b. Ka'b 'ın bulunduğu dair Ebu Şâme el-Makdisî'nin (665/1267) aktardığı bilgiye göre, Hiz. Osman, Übey b. Ka'b'ı çağırarak "Sen Peygambere nazil olan Kur'ân'ı en iyi bilen kimsesin, onun zamanında Kur'ân öğretiyordun. Ömer (r.a.), Kur'ân konusunda insanları sana yönlendiriyordu. İnsanlar ihtilafa düştü. Şunlara Kur'ân'ı yazdır" demiş.

¹⁸³ Okıç, Muhammed Tayyib, *Tefsir Usûlii*, (Konya, ts.), 38.

¹⁸⁴ Keskiöğlü, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, 2.bsk, Ankar, 1989, s. 103.

¹⁸⁵ Watt, W. Montgomery, *Kur'ân'a Giriş*, 60-61.

¹⁸⁶ Burton, John, age., 221.

¹⁸⁷ Nöldeke, T., Schwally, F., 42-43.

¹⁸⁸ Tâha suresi (20), 12.

¹⁸⁹ Nöldeke, Schwally, age., 46-47.

¹⁹⁰ Bkz., Kırbaçoğlu, M. Hayri, age., 320.

Übey imla ettirmiş, Zeyd b. Sabit ile Saîd b. As da istinsah etmişler.¹⁹¹ Şayet bu aktarılan bilgi doğru ise, bu komisyon görevinde Übey'in bir muhalefeti de aktarılmadığına göre, sahabenin icmaı karşısında iddiasından vazgeçmiş olabileceği düşünülebilir.

O dönemde bazı sahabiler, kendileri için özel mushaflar yazmaktaydılar. Bu özel mushaflarına Kur'an'dan olmayan, kendilerinin anlamakta zorlandığı ayetlerin tefsiri, namaz kunutunda okunan Kur'an dualarına benzeyen dualar gibi bazı şeyler yazmaları muhtemeldir. Ancak onlar bunların ayet veya sure olmadığını biliyorlardı. Yazı malzemeleri o dönemde kıttı. Yazdıkları Kur'an nüshası da başkaları için değil, kendilerine özeldi.¹⁹² Übey'in elindeki mushafta da böyle bir durumun olma ihtimali yüksektir. Çünkü İbn Ebî Davud'un aktardığına göre, Ebu Bekr (r.a.) veya Osman zamanındaki cem' komisyonunda Übey'in de görev alarak, imla hizmetinde bulunduğu dair zayıf bir rivayet aktarılmıştır.¹⁹³

Kur'an'daki surelerin önemli bir kısmı, toptan değil, farklı zamanlarda, farklı uzunlukta bölümler halinde inzal olmakta, bunlar Hz. Peygamber'in gösterdiği yerlere yazılmaktaydı. Sahabenin çok az bir kısmı vahiy katibi olarak görev üstleniyor, ve ayetleri gösterilen yerlere yazıyordu. Peygamberin yazdırdığı resmi nüshada her ayetin işaret olunan yerlere yazılacağı kesindir. Ancak bunun dışında kendileri için ayetleri yazanların, her zaman için devamlı Nebi (s) ile birliktelikleri söz konusu değildi. Onun yanında olmayanlar -başkalarından veya kısmen Peygamberden duyarak- gelen vahiyleri kendi nüshalarına kaydetmiş olmalıydılar. Bu kayıt esnasında, bazı ayetleri özellikle benzer ayetlerin olduğu başka bir yere yazmaları ve o ayetleri, olmaları gereken surelerin dışındaki başka surelerin içinde olduğunu zannetmeleri, bu sebeple de, bazı surelerin olduğundan daha uzun olduğu kanaatine varmaları mümkündür. Parça parça inen vahiy metinlerini, vahiy katibi olmayanların, her zaman için yerli yerine yazamamış olmaları sebebiyle de surelerin hacmi konusunda yanlışlıkları muhtemeldir.

Bu tür problemlerin nasıl ortaya çıktığını anlamak için, o günün şartlarını ve imkanlarını iyi anlamak zorundayız. 23 yıllık risalet döneminin, nispeten daha uzun olan Mekke dönemi, dinî tebliğin oldukça zorlukla yapıldığı, Hz. Peygamber (s) dahil tüm müslümanların hayati tehlike altında olduğu bir dönem olmuştur. Ayrıca Mekke'nin tamamında bile okuma yazma bilenler onlu rakamla ifade edecek kadar azdı. Medine döneminde ise, birçok savaş ve gazve yapılması gerekmiştir. Vahiyler tek elden değil, farklı kimselere yazdırılmış, bazen de inen vahiy neshedilmiştir. Bu gelişmelerden her sahabe aynı seviyede haberdar olamamıştır. Kullanılan elverişsiz yazı malzemeleri Peygamberin evinde biriktirilmiştir. Resmi nüsha dışında bazı sahabiler de kendileri için ayrı nüshalar yazmışlar, muhtemelen bunlar resmi nüsha kadar kontrol altına alınamamıştır. Kur'an ayetlerinin, kutsi hadislerin ve nebevi hadislerin tek kaynağı vardır, o da Hz. Peygamber'dir. Yerine göre peygamber ayetlerle ilgili açıklamalar yapmış, bazı Kur'an ayetlerine benzer dualar okumuştur. Böylesine dini ve sosyal gelişmelerle, problemlerle iç içe olan şartlar altında, farklı seviyede kültüre sahip insanların olduğu bir süreç içinde yazılan metinlerin tamamının aynılık

¹⁹¹ Bkz., Ebu Şâme el-Makdisî, age., s.64-65.

¹⁹² Bkz., Zerkânî, age., I, 271.

¹⁹³ Bkz. İbn Ebî Dâvud, age., 15; Gânim Kaddûrî el-Hamed, Rasmu'l-mushaf –dirâse lügaviyye târihiyye- (Bağdat, 1982), 115-117.

arzetmesi elbette beklenemez. Bunun sonucunda birçok farklı nüsha çıkmış, bazılarının nüshalarında eksiklikler olmuştur. Kullanılan yazı malzemesinin çok da uygun olmaması sebebiyle surelerin metinlerinin nerede bitip nerede başladığı konusunda yanılmalar olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen, birkaç sahabiye nispet edilen ihtilaf dışında sahabilerin arza-i ahireye uygun olan bir Kur'an metninde ittifak edebilmiş olmaları son derece önemli bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Bu olayı tam olarak gözümüzde canlandırabilirsek, kaynaklarımıza akseden bu tür şaz rivayetlerin Kur'an'da eksiklik olduğu iddiasını ispat için yeterli olamayacağı daha iyi anlaşılabilir.

D-Nurayn Rivayeti

Şiilerin bir kısmının, bir zamanlar Kur'an'da bulunan bazı surelerin Kur'an'dan çıkarıldığını iddia ettikleri daha önce dile getirilmişti. Nöldeke ve Schwally, bu konuda şöyle demişlerdir: "Bu surelerden sadece birini bilmekteyiz. Bu 'çift nur' suresi denilen suredir. Surenin metni, Farsça Debistan-ı mezahib adlı eserden 17. yüzyılda yaşayan Muhsin Fani tarafından bulunmuş ve ünlü Fransız şarkiyatçısı Garcin de Tassy tarafından Avrupa'ya tanıtılmıştır. Kazanlı profesör Kazım Bey'in yayınladığı metin adı geçen metinden yararlanmış sadece metin veya baskı yanlışlarını düzeltmiş, yeni Kur'an yazmalarının alışageldiğimiz ortografi, vokal işareti ve ayet bölümlerini eklemiştir. Kazım Bey, Journal Asiatique'te yayınladığı çift nur suresiyle ilgili yazının girişinde 18 yıllık bir çalışmadan sonra, önceden sadece parçalar halinde bilinen çift nur suresinin nihayet bütün olarak elde etmesi karşısında duyduğu sevinci dile getirmektedir."¹⁹⁴ Bu bilgileri veren Nöldeke ve Schwally, bu sözde surenin metnini ve tercümesini de aktarmaktadırlar. Tipik bir şii propagandası özelliği gösteren bu metinde geçen şu cümleler bunu açıkça göstermektedir: Bu metnin 4. ve 5. cümlelerinde "İman ettikten sonra mîsâklarını ve Rasul'e verdikleri sözleri bozarak inkar edenler, cehenneme atılacaklardır. Onlar kendilerine zulmettiler ve Rasul'ün tayin ettiği vasînine isyan ettiler, onlar cehennemdeki kaynar sudan içirilirler." denilmektedir. 17.-22. cümleler ise şu şekildedir: "Şüphesiz Ali, muttakilerdendir. Kıyamet günü ona hakkını vereceğiz, ona yapılan zulümden gafil olmayacağız, Onu tüm Ehl-i beytin üzerine üstün kıldık." Bu metnin son bölümü olan 37-42. cümlelerinde ise daha açık bir propaganda üslubuyla şöyle denilmektedir: "Biz seni salih bir nesil ile müjdeledik. Onlar emrimize muhalefet etmezler. Haşr gününde, diri olsun ölü olsun benden onlara bir rahmet, bağışlanma vardır. Senden sonra onlara karşı gelenler, hüsrana uğrayacak kötü bir kavimdir ve gazabım da onların üzerindedir. Rahmetim, onların yolunu takip edenleredir ve (cennet) evlerinde güven içerisindeyler. Alemlerin rabbına hamd olsun. Amin."¹⁹⁵

Bu metinde, Şiinin ısrarla savunduğu vasilik kavramına vurgu yapılmaktadır. Halbuki Kur'an'da, vasiyet kelimesi, kişinin ölümü yaklaşınca belli yerlere harcanmak üzere geri kalan mallarının bir kısmını ayırması anlamında çoğunlukla da, miras ve ölüm anını tasvir eden ayetlerde geçmektedir. Yâsin suresinde ise, ölmek üzere olan inkarcının bir tavsiyede bulunmaya gücünün yetmeyeceği anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁶ Şi'a'nın kullandığı anlamda kendine belli yetki ve sorumluklar verilen kimse anlamında

¹⁹⁴ Nöldeke, Schwally, age., 120-121.

¹⁹⁵ Bkz., age., 122-127.

¹⁹⁶ Bkz., Bakara suresi (2), 180, 240, Nisâ' suresi (4), 11, 12, Mâide suresi (5), 106 ve Yâsin suresi (36), 50.

vasi kelimesi hiç kullanılmamıştır. Hz. Ali'nin isminin açıkça zikredilerek övüldüğü, Abbasilerin yönetime gelmelerine karşı da onun üstün kılındığı, onlara tabi olanların rahmete, karşı gelenlerin gazaba uğrayacakları belirtilmek suretiyle onlar lehine açık bir propaganda yapıldığı görülmektedir. Nöldeke ve Schwally, bu metinde geçen, (Enzele), fiilinin Kur'an'da eşya ve vahiy için kullanıldığı halde, burada, Hz. Muhammed ve Ali'nin inzali anlamında, (Nur) kelimesinin Kur'an'da sadece Allah için (Nûr suresi, 35) bir defa kullanıldığını ama hiçbir yerde insanlar için kullanılmadığı gibi 8-10 kelimenin daha kullanım üslubunun Kur'an'da geçen üsluba uymadığını söylemekte ve muhteva yönünden de eleştirmektedirler.¹⁹⁷ Onların Kazım Bey'den nakillerine göre, 16.yüzyıldan önce hiçbir yazar Nurayn suresinden haberdar değildir. Nurayn Hz. Muhammed ve Ali'ye işaret sayılması ise ilk kez 14. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Zamanı gibi, Nurayn suresini yazanın adı ve kişiliği de belli değildir.¹⁹⁸ Bu tespitler iddia edilen metnin Kur'an surelerinin özelliklerini taşımadığı gibi, hem üslubunun hem de muhtevasının Kur'an ile uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığını ve tamamıyla Şii anlayışın düşüncelerinin kompoze edilmesinden ibaret olduğunu göstermektedir. Keskiöglü ise, bu surenin metnini aktaran Faslu'l-hitâb adlı eser hakkında "Batıl sözlerle, saçmalarla doludur. Fakat asıl Şîa'da böyle bir itikat yoktur. Ve olamaz. Gulat-ı şîa'nın bu gibi iddialarına kulak verecek değiliz. Onların yalnız Kur'an hakkında değil, bizzat Allah, din ve Muhammed hakkında nice batıl sözleri vardır. Nasıl ki onlara bakmıyorsak, Kur'an hakkındakini de kabul etmeyiz." demiştir.¹⁹⁹ Ayrıca, "Ali (r.a.), halifelik görevine gelmiş bir kimsedir. O zaman Kur'an'da var olduğu iddia edilen bu tür eksikleri insanlara açıklayıp, niçin hatalarını düzeltmemiştir? Onların inancına göre o, masum imamdır. Ayrıca Kur'an hafızlarının ileri gelenlerinden ve dine hizmet etmede Allah'ın kullarının en cesurudur. Ondan sonra da oğlu Hasan yönetime gelmiştir. Allah'ın kitabının gerçek şeklinin açığa çıkması için bu fırsatı değerlendirmesini engelleyen nedir?"²⁰⁰ Bu tarihi gerçekler, şîa iddialarını boşa çıkarmaktadır.

Şîi alimlerden el-Hûî ise, Hz. Peygamber (s)'den sonraki halifelere yönelik tahrif iddialarını değerlendirirken şunları dile getirmektedir: Kur'an'ın Ebu Bekr ve Ömer (r.a.) zamanında tahrif edildiği iddiası batıldır. Kur'an'ın onlara tam olarak ulaşmadığı iddiası geçersizdir. Çünkü Peygamber (s) ve ashab, Kur'an'ın ezberlenip okunmasına çok önem vermişlerdir. Onlar Kur'an uğruna vatanlarını terk edip, mallarını feda etmiş, hanımlarını ve çocuklarını ihmal etmişlerdir. Akli başında olan herhangi bir kimse bunların Kur'an'a gereken itinayı göstermeyeceklerini söyleyebilir mi? Sekaleyn hadisinde anlatılanlar, Kur'an'ın, Peygamber (s) zamanında tedvin edildiğini göstermektedir. Hilafet siyasi davranmayı gerektirdiği halde, onların Kur'an'ı tahrifi nasıl mümkün olabilir. Osman (r.a.) zamanında tahrif iddiası önceki iddiadan daha uzak bir ihtimaldir. Çünkü Osman zamanında İslam, onun Kur'an'dan bir şeyi eksiltmesine imkan vermeyecek kadar yayılmıştı. O Kur'an'ı tahrif etmiş olsaydı bu, onu öldürenler tarafından ileri sürülen en büyük mazeret olurdu. Halbuki böyle bir iddia ortaya atılmamıştır. Eğer tahrif olsaydı, Kur'an'ı Peygamber zamanındaki okunduğu asli şekline döndürmek, Ali (as)'ın yapması gereken bir vacip olurdu... Şayet bunu

¹⁹⁷ Bkz., Nöldeke, Schwally, age., 127-132.

¹⁹⁸ Bkz., Nöldeke, Schwally, age., 133

¹⁹⁹ Keskiöglü, age., 316.

²⁰⁰ Bkz., Zerkânî, age., I, 282.

Muaviye yapmış olsaydı, tarih, hadis ve kelam kitaplarının kaydettiği birçok konuda olduğu gibi, Ali taraftarları bunu onun aleyhine bir delil olarak kullandılar. Bu anlattığımız şeyler, tahrif iddiasında bulunanın aklın açık prensiplerine muhalefet ettiğini göstermektedir.²⁰¹ El-Hûî'nin bu tespitleri, tarihî gerçeklerin ve mantığın verilerinin dikkate alınması durumunda bu tür iddiaların, ne kadar tutarsız olduğunu göstermektedir. Tahrif iddialarını kabul etmeyen Şii alimlerden Kerakî'nin şu tespitleri, onların bu konu ile ilgili rivayetleri değerlendirme konusundaki ilkelerini ortaya koymasından önemlidir: "Kur'ân'da eksiklik olduğunu ifade eden rivayetlerin ya te'vili veya reddedilmesi gerekir. Çünkü Kur'ân, mütevatir sünnet ve icmada bulunan delile muhalif olan, tevili mümkün olmayan ve tutarlı bir yorumu da yapılamayan hadisin, reddedilmesi vaciptir."²⁰² Bütün bunlar ileri sürülen iddiaların, önyargıyla hareket etmeyen şiiiler tarafından da kabul edilmediğini göstermektedir.

Makalemizde ele aldığımız rivayetler, surelerle ilgili olduğundan, mushafta bulunan surelerin sayısı hakkında özet bazı bilgiler aktarmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

E-Kur'ân Surelerinin Sayısı

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (597/1201), Hz. Ebu Bekr ve Osman zamanında Zeyd b. Sabit'in tesbit ettiği Mushaf nüshasında Kur'ân ayetlerinin sayısının 114 tane olduğunu ve onun içerisinde Fatiha, Muavvizeteyn ve Berâe surelerinin de bulunduğunu belirtmiştir.²⁰³

Suyûtî, görüşleri dikkate alınan alimler, Kur'ân surelerinin sayısının, 114 olduğunda görüş birliğine varmışlardır, bazıları ise, Enfâl ile Berâe surelerini tek sure sayarak sure sayısının 113 olduğunu söylemişlerdir demektir.²⁰⁴ İbnü'l-Cevzî ise, İbn Mes'ud Mushafı'nda 112 sure vardır. Çünkü o, Muavvizeteyn'i yazmamıştır. Übey mushafı'nda ise, sonuna Hal' ve Hafd surelerini eklediği için, 116 sure vardır demiştir.²⁰⁵ Suyûtî, "Übey'in, Fil ve Kureyş surelerini tek sure saydığı için onun mushafındaki sure sayısının 115 olduğunu" söylemektedir.²⁰⁶ Bu konuda ihticac olunamayacak seviyede birkaç zayıf rivayet dışında, Kur'ân'ın 114 sureden oluştuğu konusunda görüş birliğine varıldığı anlaşılmaktadır.

Şii alim el-I-Hûî, tahrif meselesini etraflıca tartıştıktan sonra ulaştığı kanaati şu sözleriyle özetlemektedir: "Kur'ân'da tahrif olduğundan bahsetmek bir hurafe ve hayalden ibarettir. Gerizekalı, meseleyi etraflıca değerlendirmekten aciz veya bu meseleyi gündeme taşıma sevdasına kapılanlar hariç, hiçbir kimse bunu söyleyemez. Sevgi de insanı kör ve sağır eder. Meseleyi idrak eden, akli başında insaf sahibi olan kimse için, bunun asılsız ve hurafe olduğunda hiçbir şüphe yoktur."²⁰⁷

Günümüzde insanların elinde bulunan semâvî kitaplar arasında, Kur'ân'ın orijinallik yönünden durumunu anlamak için, Müslüman olmayan iki bilim adamının (Nöldeke ve Schwally) tespitleri son derece önemlidir. Yahudiliğin beş asırlık bir

²⁰¹ Bkz., el-Hûî, age., 234-239.

²⁰² Bkz., el-Hûî, age., 253.

²⁰³ Bkz., Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân, fî üyûni ulûmü'l-Kur'ân*, (thk. H. Ziyaeddin İtr, Beyrut, 1987), 234.

²⁰⁴ Bkz. Suyûtî, age., I, 204.

²⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, age., 235.

²⁰⁶ Bkz., Suyûtî, age., I, 205, 206-207. Benzer görüşler için bkz., Âlûsî, age., I, 26.

²⁰⁷ Bkz., el-Hûî, age., 278.

sürede sistematik bir yapıya kavuştuğunu, İncil'in ise, derli toplu bir hale gelmesinin dört asır sürdüğünü belirttikten sonra şöyle demektedirler: "Şimdi elimizde bulunan Kur'an'ın biçimi esas olarak, Peygamber'in vefatından sonra iki üç yıl içinde oluşmuştu. Osman metni, Hafsa nüshasının bir kopyası olduğuna göre, Kur'an, Ebu Bekir veya en geç Osman'ın yönetimi sırasında bitirilmiştir demek doğru olur. Mamafih bu işlem, muhtemelen sadece surelerin kompozisyonu ve sırasına özgü kalmıştır. Tek tek vahiylerin, Peygamber'in bıraktığı veya yazdırdığı şekilde kağıda geçirildiğinden emin olabiliriz... Hıristiyan şeriatının olduğu gibi, Yahudi şeriatının da kutsal yazıları insan eseridir. Her ne kadar İncil yazarı, kendisinin Tanrı'dan ilham aldığını söylemişse de (2. Petr I, 21) bu böyledir... Kur'an'daki durum çok daha değişiktir. Gerçekten Hz. Muhammed objektiftir ve kitaptaki vahiyleri aktarmıştır. Fakat kendisinin bu vahiylerin yazarı olmadığını ve Tanrı sözleriyle Tanrı istemini aktarmaktan öteye geçmediğini açıkça söylemiştir. Kur'an'da sadece ve sadece Tanrı konuşur. Hayatından çıkardığımız sonuca göre Peygamber bu düşüncelerinde son derece samimiydi... Sonuçta Kur'an-ı Kerim, tek bir kişiye, dolayısıyla onun Levh-i mahfuz'dan okuduğu kutsal vahiylerle dayanır."²⁰⁸

Şimdiye kadar yaptığımız tespitler, bu konudaki eksiklik iddialarının haber-i vahit seviyesinde aktarılan bilgi ve rivayetlere dayandığını göstermektedir. Acaba haber-i vahitler, Kur'an'dan olan bir sure veya ayeti tespitinde delil olabilir mi? Alimlerin bu konu ile ilgili görüşlerine kısaca bir göz atmamız faydalı olacaktır.

F- Haber-i Vahit ve Kur'an'ın Sübutu

İslamî bilgi kaynakları arasında ikinci sırada bulunan hadislerin hepsi taşıdıkları bilgi değeri açısından aynı seviyede bulunmamaktadır. Onun farklı şekildeki tasnifleri bulunmakla birlikte, konumuzla ilgili olarak ön plana çıkan gruplandırılması, mütevatir ve haber-i vahit şeklindeki tasnifidir. Mütevatir haberlerin ilim ve amel yönünden kabulünde pek ihtilaf edilmemiştir.²⁰⁹ Haber-i vahitlerin²¹⁰ özellikle yakın veya zan ifade etmesi konusu tartışmalıdır. Acaba, Kur'an'da tahrif iddiaları ile ilgili olarak kaynaklarda geçen haber-i vahitler, bu konuda bir istidlal kaynağı olabilirler mi? Bu mesele ile ilgili alimlerin görüşlerine kısaca göz atmak istiyoruz. Taftazânî (792/1390), Kur'an'ı tanımlarken; Mushafın iki kapağı arasında olduğu şekliyle bize *mütevatir* olarak aktarılan kitaptır demektedir.²¹¹ Onun muasırı olan Zerkeşî (794/1392) ise şöyle demiştir: "Kur'an'dan olan herşeyin mütevatir olması gerekir... Allah "Kur'an'ı biz indirdik. Onu koruyacak olan da biziz."²¹² buyurmuştur. Koruma ise

²⁰⁸ Bkz., Nöldeke, Schwally, age., 141, 142, 143. Aktardığımız metnin içinde yaptığımız kısaltmalara rağmen yine de uzun sayılabilecek bu alıntıyı konuyu özetleyecek bir değerlendirme özelliği taşıdığından, okuyucunun dikkatine arz etmenin faydalı olacağını umuyoruz.

²⁰⁹ Bkz., İmam Şafii, Muhammed b. İdris, er-Risâle, thk. A. Muhammed Şakir, (byy, ts), 357-359; Semerkandî, Muhammed b. Ahmed, Mizânü'l-usûl fi netâicü'l-ukûl, thk. M. Z. Abdilber, (Katar, 1984), 423; Buhârî, Alâuddîn, Keşfu'l-esrâr an usûli fahri'l-İslâm el-Bezdevî, I-IV, (Beirut, 1997), II, 533; Şevkânî, İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl, thk. M.S. Bedri, (Beirut, 1992), 90.

²¹⁰ Haber-i vahitler ile ilgili bilgi için bkz., İbn Hazm, Ali b. Ahmed, el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm, I-II, (Kahire, 1992), I, 103, 112; Hatîb Bağdâdî, Ahmed b. Ali, el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, (Haydarabad, 13557), 25-26; Semerkandî, age., 448; Buhârî, Alâuddîn, age., II, 524; Koçyiğit, Talat, "Ahâd Haberlerin Değeri", Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Ankara, 1967), XIV, 125-142; Koçkuzu, A. Osman, Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri, (Ankara, 1988), 97-256.

²¹¹ Taftazânî, Sadedin Mes'ûd b. Ömer, *Kitabü't-telvîh ve't-tavdîh*, I-II, (İstanbul, 1310), I, 49.

²¹² Hicr suresi (15), 9.

ancak, tevatürle gerçekleşir. Yine Ayet-i kerîmede, "Ey Peygamber, rabbinden sana inzal olunanı tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan, risalet görevini yerine getirmemiş olursun."²¹³ buyurulmuştur. Genel tebliğ, ancak onun mütevatir olarak aktarılmasıyla gerçekleşir. Haber-i vahitle (ayet veya sure olarak) aktarılan şeyin, Kur'ân'dan olmadığına hükmederiz. Usulcülerin çoğu, bir şeyin Kur'ân'dan olduğunun sübutu için tevatürün şart olduğunu söylemişlerdir... Ayetlerin yerinin tespitinde tevatürü şart koşmazsak, "Rabbimizin hangi nimetlerini inkar edersiniz."²¹⁴ ve "O gün, yalanlayanların vay italine!"²¹⁵ ayetleri gibi tekrar eden ayetlerin mütevatir olmaması caiz olur... Bunlar aynı zamanda, Kur'ân'ın doğru bir şekilde aktarıldığının, değişikliğe uğramaktan korunduğunun delilidir. Bu, Rafizilerin Kur'ân'da eksiklik fazlalık olduğu şeklindeki iddialarını da geçersiz kılmaktadır.²¹⁶

Âmidî (631/1234), şer'i delil olarak kitap (Kur'ân), mushafın iki kapağı arasında olduğu şekliyle Kıraat-ı seb'a ile mütevatir olarak nakledilen kitaptır demiştir. Bize Kur'ân olarak nakledilen mushafın metninin mütevatir olarak aktarıldığında alimler ittifak etmişlerdir. İbn Mes'ud ve diğerlerinin mushafı şeklinde (mütevatir olarak nakledilenin dışında) haber-i vahitle rivayet edilen şeylerin, fikhî açıdan huccet olup olamayacağına ihtilaf etmişlerdir. Âmidî'nin, aktarılanın ayet olmasında değil de fikhî yönden huccet olmasında ihtilaf edildiğini belirtmesi önemlidir, çünkü o ayet değildir. Ona göre, bir lafzı, haber-i vahitle rivayet eden (sahabinin), bunun Kur'ân'dan olduğunu söylemesi yanlıştır.²¹⁷ Suyûtî, müteahhir alimlerin, bir şeyin Kur'ân'dan olduğunun sübutu için, rivayetin senedinin sahîh olmasının yeterli olmadığını, mütevatir olarak rivayet edilmesinin gerektiği kanaatinde olduklarını belirtmiş ve kendisi de aynı görüşe katıldığını ifade etmiştir.²¹⁸ Ancak haber-i vahitle nakledilip, Arapça kurallarına uygun olan ama lafzı, Hatt-ı (Osmanî'ye) muhalif olan kıraatle ilgili rivayetlerin kabul edileceğini, fakat icmaya muhalif olması ve kendisiyle Kur'ân'ın sabit olmadığı haber-i vahitle gelmesi sebebiyle (Kur'an ayeti olarak) okunamayacağını söylemiştir.²¹⁹ Şevkânî (1250/1834) de şer'i bir delil olarak kitabı (Kur'ân'ı) tanımlarken, "Mushaflarda yazılı olduğu şekliyle Rasulullah'a nazil olan ve mütevatir olarak bize ulaştırılan kelimedir." demiş, "mushaflarda yazılı olduğu gibi, Rasulullah'a inzal olunan" ifadesiyle, onun diğer semavi kitaplardan, kutsi hadisler ve hadis-i şeriflerden ayırt edilmiş olduğuna dikkat çekmiştir.²²⁰

Fahrudin er-Râzî (606/1209), "Kur'ân'ı biz indirdik. Onu koruyacak olan da biziz."²²¹ ayetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Hıfz, ziyade ve noksandan koruma anlamına gelmektedir. Şayet sahabenin Kur'ân ile ilgili ziyadelik ihtiva eden rivayetleri kabul edilirse, eksiklik belirten rivayetleri de kabul edilir. Bu da Kur'ân'ı huccet

²¹³ Mâide suresi (5), 67.

²¹⁴ Rahman suresi (55), 13, 16, 18...

²¹⁵ Mürselât suresi (77), 19, 24, 28...

²¹⁶ Zerkeşi, age., II, 133-134.

²¹⁷ Bkz., Âmidî, Ali b. Ebu Ali, *el-İhtâm fî usûl'il-alkâm*, I-II, Kahire, 1967; I, 147, 148.

²¹⁸ Bkz., Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî ulûm'il-Kur'ân*, I-II, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Beyrut, 1987, I, 239-240.

²¹⁹ Suyûtî, age., I, 240.

²²⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdül-fühûl ilâ tahkiki'l-hak min ulm'il-usûl*, thk., Ebu Mus'ab M. Saïd el-Bedrî, Beyrut, 1992, s.62.

²²¹ Hicr suresi (15), 9.

olmaktan çıkarır demiştir.²²² Kasımî (1332/1914), ümmetin Hz. Osman mushafındaki metin üzerinde icma ettiğini, buna uymayan ziyade ve noksanların terk edileceğini söylemiştir.²²³

Şii alimlerden el-Hûî ise, şöyle demektedir: "Müslümanlar tüm mezhep ve gruplarıyla, Kur'an'ın sübutunun ancak *tevatür yoluyla* olacağına ittifak etmişlerdir."²²⁴ O, eserinde, Kur'an'ın ancak *mütevâtir haberle* sabit olacağını ısrarla vurgulamıştır.²²⁵ Aynı görüşü muasır şii alim Necefi de dile getirmiştir.²²⁶

Zerkânî, Kur'an'ı toplarken gözetilen temel ilkelerin yani mushafa yazılacak şeyde aranan özelliklerin, ezber, yazı ve onun Kur'an (ayeti veya suresi) olduğuna dair icma olduğunu söylemektedir.²²⁷ Sahabe insanların Kur'an'ı korumada en titiz davrananları olmuştur. Tevatür yoluyla gelmeyen şeyin Kur'an olduğunu kabul etmemişler, mütevâtir olduğu sabit olmayan ve Arza-i âhire'de bulunmayan şeyleri reddetmişlerdir.²²⁸ Bu temel prensipler, Kur'an'ın nihai şeklini almasında etkili olmuştur. Bunlardan en belirleyici olanı da Arza-i âhire'de Peygamber (s) ile Cebrail arasındaki mukabelede nesholunanlar çıkarılmış, Kur'an çerçevesine giren metin oluşmuş ve mukabele iki defa tekrarlanmıştır. Bundan sonra da Kur'an'ı derleme komisyonuna başkanlık edecek olan Zeyd b. Sabit, Nebi (s)'e ezberini arz etmiştir.

O dönemdeki tarihi ve sosyal gerçeklere işaret eden Muhammed Zekiyüddîn'in şu tespitleri, konunun bir diğer açıdan test edilmesini sağladığı için önemlidir: "İlk dönemde müslüman toplumun genel olarak mü'minlere, özel olarak da Nebî (s)'e düşman olan yahudi ve hıristiyanlarla dolu olduğu akli başında basiret sahibi herkesin bildiği bir gerçektir. Onlar, Peygamberin ve çevresindeki insanların her durumunu gözetliyor ve biliyorlardı. Şayet en ufak bir tahrif ve değişiklik olduğunu görmüş olsalardı, mushafı derleyenler aleyhine bir fitne kampanyası başlatırlar ve onları her yerde kötülerlerdi. Çünkü böyle bir durum, Kur'an'ı cem' edenleri ümmet arasında töhmet altında bırakmak, İslam toplumunu ve ideallerini parçalamak için onların ele geçirdikleri en büyük fırsat olurdu.. Önceki ve sonraki müslümanlar Peygamber (s)'in hadislerini son derece titiz bir şekilde inceleyip adeta elekten geçirmişlerdir. Onun sözlerine bu kadar özen gösteren müslümanların, Hakimlerin Hakimi en doğru sözlü olan Allah'ın kelamına karşı tutumları ihtimamları nasıl olmuştur, düşünmek gerekir... Peygamberin yaşadığı asır, düşmanlarla, münafıklarla doluydu. O, onların hepsini tanımaktaydı. Onlar Nebi (s) ile oturup kalkıyor, onu dinleyip Kur'an okuyorlar, namaz kılıyorlardı. Her an, insanları imandan alıkoymak ve nefret ettirmek için, ondan sadır olacak en ufak bir hatayı gözlüyorlardı. Nebi (s)'den sonra sahabe ile birlikte yaşamaya devam ettiler. Onlardan Kur'an'da değişiklik olduğuna dair bir iddia duyulmamıştır."²²⁹ Kur'an-ı Kerîm, Yahudi ve Hristiyanları,

²²² Bkz., Fahrüddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebir, (I-XXXII, Mısır, ts.), XIX, 160.

²²³ Bkz., Kasımî, M. Cemalüddin, Mehâsinü't-te'vil, (I-XVII, Mısır, 1960), I, 291.

²²⁴ Bkz., el-Hûî, Ebu'l-Kâsım el-Müsevî, el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'an, Necef, 1966, s. 165, 174.

²²⁵ Bkz., el-Hûî, age., 274-275.

²²⁶ Bkz., en-Necefi, age., 27.

²²⁷ Bkz., Zerkânî, age., I, 253, 266.

²²⁸ Bkz., Zerkânî, age., I, 270.

²²⁹ Bkz., Zekiyüddîn, Muhammed, Tenvîru'l-ezhân fi'r-raddi alâ müddei tahrîfi'l-Kur'an, (Mısır, 1310), 50, 51, 52.

kitaplarını tahrif etmekle suçlamaktaydı.²³⁰ Kur'an'da da benzer bir durum olsaydı, onların bu gelişmeyi, Kur'an ve Müslümanlar aleyhine bir propaganda kampanyasına dönüştürmesini engelleyecek hiçbir sebep yoktu. Böyle bir fırsatı, özellikle Peygamber'in vefat ettiği ve irtidatların başladığı dönemde, müslümanların inancını ve birliğini bozmak için değerlendirirler ve bu da bizlere kadar aktarıldı.

SONUÇ

İncelediğimiz Kur'ân'da eksiklik kanaati uyandıran bu rivayetlerin hiç birisinde, bu konuda en yetkili ve belirleyici kimse konumundaki Hz. Peygamber'den meseleye sarih olarak delalet eden bir haber nakledilmemektedir.

Muavvizeteyn ile ilgili İbn Mes'ûd'a atfedilen rivayetler, -en azından- Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra, bir süre bunların Kur'ân sureleri olmadığı kanaatini taşıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu rivayetlerin sahih olan varyantları bile yakini bilgi değil zan ifade etmektedir. Çünkü haber-i vahit konumunu aşabilecek bir rivayet ağına sahip değildirlere. Aynı durum, genellikle kunut duaları olarak bilinen metinlerin Hal' ve Hafd sureleri olarak Kur'ân'da yer aldığı ile ilgili Übey b. Ka'b'dan gelen rivayetler ile Ahzâb suresi ile ilgili olarak Hz. Âişe (r.a.)'den nakledilen rivayetler için de geçerlidir. Özellikle Übey mushafı ile ilgili aktarılan kunut rivayetlerinin senedleri zayıf olup, birinci derecedeki hadis kaynaklarında bulunmamaktadır.

Kaldı ki burada söz konusu olan, bir iki kişiye özel olarak nakledilebilecek bir bilgi değil, Hz. Peygamberin, ezberlenmesine ve yazılmasına büyük özen gösterdiği ve sahabeinin büyük çoğunluğunun haberdar olduğu Kur'ân metinleridir.

Ayrıca kendilerinden bu konu ile ilgili rivayetlerin nakledildiği Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve Übey b. Ka'b toplumda sıradan kimseler değil, kıraat konusunda önemli bir konumda olan, tanınan saygın kimselerdir. Kur'ân'ın cem'edildiği dönemde bu surelerin eksik ve fazla olduğunu söyleyip açıkça mücadele edebilecek bir konumdaydılar. Bir hadisin bile yanlış aktarıldığını duyunca feveran eden Hz. Âişe'nin, Kur'ân'da eksiklik olduğuna inandığı bir konuda sessiz kalacağı nasıl düşünülebilir. Ancak kaynaklar, onların bu şekilde iddialı bir mücadelelerinden bahsetmemektedir. Bu da, onların önceden böyle bir kanaatleri varsa bile, sonradan yanıldıklarını anlayıp vazgeçmiş olduklarını düşündürmektedir. Meseleyi bu şekilde yorumlayan ilim adamları bulunmaktadır.

Bu konudaki rivayetlerin sahih olduğu farzedilse bile, haber-i vahit seviyesini geçmeyen bu nakillere dayanılarak, o günlerden bugüne, tevatür yoluyla nakledilegelen Kur'ân'da eksiklik olduğunu söyleme, iddia sahiplerinin niyetlerine göre, bir karalama çabasından veya zayıf rivayetlere dayanan bir endişeden öteye geçemeyecektir.

Muavvizeteynin, Hz. Peygamber(s) tarafından hem kendisi hem de torunları için istiaze amacıyla okuması sebebiyle, dua gibi algılanarak Kur'ân'dan olmadığı iddiasıyla İbn Mes'ud tarafından kendi mushafından silinmiş olması, aslında dua olduğu aşikar olarak ilgili rivayetlerden de anlaşılan Kunut dualarının da, namazlarda okunması sebebiyle birer sure zannedilerek Übey gibi bir sahabeinin mushafına dahil edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda, Hz. Peygamber (s)'in "*Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın. Kim benden Kur'ân dışında bir şey yazmış ise, onu imha*

²³⁰ Bkz., Bakara suresi(2), 75; Nisâ' suresi(4), 46; Mâide suresi(5), 13, 41.

ersin.²³¹ demesinin, özellikle hadisler ile ayetlerin karışmaması için alınmış olan ne kadar isabetli bir karar olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamber (s), karşılaştığı bu tür yanlış algılama ve nispetlerin önüne geçmek amacıyla, okuma yazmanın zayıf olduğu risaletin ilk yıllarında böyle bir önlem almış olmalıdır.

Bazı Şii'iler tarafından dile getirilen Nurayn diye bir surenin olduğu iddiası, hem Ehl-i sünnet alimleri tarafından ilgi ve itibar görmeyerek kabul edilmemiş hem de Şia'nın büyük çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. Nöldeke ve Schwally gibi müsteşrikler bile bunun bir Kur'ân suresi olamayacağını dile getirmişlerdir.

Ümmetin kahir ekseriyeti, tarih boyunca bu tür rivayetleri bir Kur'ân suresini tespit için esas olarak almamışlardır. Mütevatir olarak nakledilen, Osman Mushafının Arza-i âhire'ye mutabık olduğunu, bunun üzerinde icma vuku bulunduğunu ve Kur'ân'ın bugün yaygın bir şekilde ümmet arasında olduğu şekliyle, sahabe döneminden bugüne mütevatir olarak aktarılageldiğini kabul etmişlerdir. Bütün bu gerçeklere rağmen bu tür rivayetlerin bir kısmının önemli hadis kaynaklarına alınması, -en azından Kur'ân'ın güvenilirliğini zan altında bırakan rivayetlerde- metin tenkidine gereken önemin verilmediği endişesine yol açmaktadır. Çünkü bunların hadis kaynaklarına alınabilmesini makul gösterecek ne tür bir faydanın olduğu anlaşılabilir gibi değildir.

²³¹ Bkz., Müslim, Zühd, 72(3004), IV, 2297; Dârimî, Mukaddime, 42(454); Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 12, 21, 39.

